

MILITAIRE SPECTATOR

De strijd om de Noordpool

- Corruptie in Afghanistan
- De voortekenen van terroristische aanslagen

Aankondiging

Lezing KVBK

LUCHT- EN RAKETVERDEDIGING IN DE 21STE EEUW

26 juni 2012 – Prinses Julianakazerne Den Haag

De oprichting van het Defensie Grondgebonden Luchtverdedigingscommando (DGLC) afgelopen maart is een zoveelste stap in een operationeel terrein dat volop in beweging is.

Luitenant-kolonel Ruud Snel gaat op 26 juni in een KVBK-lezing in op dergelijke recente ontwikkelingen op het gebied van de lucht- en raketverdediging. Hij kijkt onder meer naar de NAVO-top die in mei in Chicago plaatsvindt en welke trends er worden gezet voor de *Ballistic Missile Defence Interim Capability* van het bondgenootschap. Overste Snel geeft tevens zijn persoonlijke visie waar Nederland zich op kan richten binnen de luchtverdedigingstaken, uiteenlopend van de verdediging tegen *Rockets, Artillery and Mortars* (RAM) tot ballistische raketten.

Ruud Snel heeft onder meer gewerkt bij de Afdeling Geleide Wapens en Force Protection Operaties van de Luchtmachtstaf en is drie keer uitgezonden geweest. Momenteel is hij Hoofd Sectie A (EOC 1 tijdige beschikbaarheid, EOC 4 effectieve inzet, EOC 7 veiligheid en bescherming) van de Afdeling Operationele Beleidsontwikkeling binnen de Directie Operationeel Beleid, Behoeftestellingen en Plannen.

Datum: 26 juni 2012

Locatie: Prinses Julianakazerne (Prins Bernhardzaal), Thérèse Schwartzestraat 15, 2597 XK Den Haag

Programma:

- 16.00-16.30 Ontvangst
- 16.30-17.15 Lezing
- 17.15-17.45 Forumdiscussie
- vanaf 17.45 Samenzijn met een hapje en een drankje

Geïnteresseerden kunnen zich tot 25 juni per email opgeven bij kapitein-luitenant ter zee Richard Keulen (KVBK): rfm.keulen@mindef.nl.

FOTO US MISSILE DEFENSE AGENCY

De Militaire Spectator is sinds 1832 het militair-wetenschappelijk tijdschrift voor en over de Nederlandse krijgsmacht. Het maakt relevante kennis, wetenschappelijke inzichten, ontwikkelingen en praktijkervaringen toegankelijk en slaat zo een brug tussen theorie en praktijk.

De Militaire Spectator stimuleert de gedachtevorming over onderwerpen die de krijgsmacht raken en draagt zodoende bij aan de ontwikkeling van de krijgswetenschap in de breedste zin van het woord. Op deze wijze geeft het tijdschrift inhoud aan zijn missie: het bijdragen aan de professionalisering van het defensiepersoneel en het verhogen van het kennisniveau van overige geïnteresseerden. Daarmee bevordert de Militaire Spectator ook de dialoog tussen krijgsmacht, wetenschap en samenleving.

UITGAVE

Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap
www.kvbk.nl
info@kvbk.nl

Secretaris en ledenadministratie

luitenant-kolonel Henk Sonius
T 0493 - 598003
E hc.sonius.01@mindef.nl

Nederlandse Defensieacademie (NLDA)
Sectie MOW
Ledenadministratie KVBK
Postbus 90002, 4800 PA Breda
ledenadministratie@kvbk.nl

De Militaire Spectator wordt ook verstuurd op basis van rang/schaal. Adreswijzigingen doorgeven bij de eigen personeelsdienst.

REDACTIE

brigade-generaal cav b.d. prof. em.
J.M.J. Bosch (hoofdredacteur)
T 071 - 542 18 30
E jmjbosch@xs4all.nl
kolonel cav drs. P.J.E.J. van den Aker
luitenant-kolonel KLu S.M. Babusch bc
kapitein ter zee P. van den Berg
drs. P. Donker
kolonel MJD dr. P.A.L. Duchaine
luitenant-kolonel MPSD dr. J. Duel
cdre KLu F. Groen
drs. P.H. Kamphuis
luitenant-kolonel KMar drs. ing. D.J. Muijskens
luitenant-kolonel Marns drs.
A.J.E. Wagemaker MA
kapitein ter zee mr. N.A. Woudstra
kolonel ir. F.J.A. van Zitteren

BUREAU REDACTIE

mw. drs. A. Kool
dr. F.J.C.M. van Nijnatten
NIMH
Postbus 90701
2509 LS Den Haag
T 070 - 316 51 20 of
070 - 316 51 95
E redactiemilitairespectator@mindef.nl

De Militaire Spectator is aangesloten bij de European Military Press Association

LIDMAATSCHAP

binnenland € 25,00
studenten € 17,50
buitenland € 30,00

OPMAAK EN DRUK

Drukkerij ten Brink
ISSN 0026-3869

Nadruk verboden

Coverfoto: Het Amerikaanse geleide-wapen-fregat USS Normandy baant zich een weg door een ijsveld ten noorden van IJsland, 2007 (Foto U.S. Navy, Foto R. Birkelbach)

MILITAIRE SPECTATOR

160 De strijd om de Noordpool

P. Teeuw

De klimaatveranderingen rond de Noordpool kunnen grote gevolgen hebben voor Nederland, dat een expeditionaire capaciteit in stand moet houden om in de koude gebieden te kunnen opereren.

168 Corruptie in Afghanistan

S.M. Stolze en S.J.H. Rietjens

Corruptie, één van de grootste struikelblokken voor de stabilisatie van Afghanistan, leidt er toe dat uitgezonden Nederlandse militairen met dilemma's worden geconfronteerd.

181 Voortekenen van terroristische aanslagen

B.W. Schuurman, J.G.M. Bijen en Q.A.M. Eijkman

Het herkennen van betrouwbare indicatoren van terreuraanslagen is complex, maar het onderzoeksveld is voor de krijgsmacht van belang omdat irreguliere tegenstanders zulke tactieken kunnen gebruiken.

En verder:

Editoriaal	158
Meningen van anderen	194
Jaarverslag KVBK 2011	197
Andere ogen	199
Tegenwicht	200
Boeken	202
Summaries	

We weten het niet

Militairen die hebben deelgenomen aan een militaire missie kunnen na terugkeer daarvan negatieve psychosociale gevolgen ondervinden die gerelateerd zijn aan die missie. Dit feit lijkt van alle tijden. De negatieve gevolgen kunnen kortdurend zijn, maar soms hebben ze een langdurige invloed op iemands welzijn of inzetbaarheid. Een indrukwekkend voorbeeld hiervan is te vinden op de cd *Amused to Death* van de Engelse popmuzikant Roger Waters.¹ Op deze cd verwerkte Waters interviewfragmenten waarin Alf Razzell, een Engelse veteraan uit de Eerste Wereldoorlog, vertelt hoe traumatische herinneringen hem bleven achtervolgen tot het moment dat hij in 1984, op 87-jarige leeftijd, bij toeval de naam van een kameraad op het oorlogsmonument in Arras zag staan. Die kameraad had hij indertijd dodelijk gewond moeten achterlaten op het slagveld. Pas bij het zien van de naam op het monument kwam zijn kameraad weer voor hem tot leven en kon hij vrede hebben met het verleden.

Om de kans op psychosociale klachten te verkleinen, bereidt Defensie haar personeel voor op een missie door een opleidings- en trainings-traject dat militairen op individuele en eenheidsbasis doorlopen. Ook hanteert Defensie een zorgsysteem om gezondheidsproblemen zoveel mogelijk te voorkomen of te behandelen, voor, tijdens, en na de missie. Ondanks deze maatregelen lijkt het niet te voorkomen dat

een deel van de militairen – soms al tijdens de missie – kampt met psychosociale klachten vanwege de uitzending. De negatieve psychosociale gevolgen voor militairen die uitgezonden zijn geweest, de veteranen, komen regelmatig in de media. Daarnaast zijn veteranen met klachten vanwege de uitzending frequent reden voor onze volksvertegenwoordigers om vragen te stellen aan de minister van Defensie over de risico's die militairen lopen tijdens uitzending, wat Defensie eraan doet om de risico's te verminderen en wat de kwaliteit van de zorg voor veteranen is.

In zowel de berichtgeving in de media als de aandacht van volksvertegenwoordigers doet zich iets opmerkelijks voor. Vrijwel zonder uitzondering gaat het over veteranen met een post-traumatische stress stoornis (PTSS). Iemand met PTSS ondervindt dermate last van symptomen van herbeleving, vermijding en verhoogde prikkelbaarheid dat zijn of haar sociaal functioneren daaronder (ernstig) lijdt. PTSS is dus een ernstige psychische ziekte en (mede) vanuit Defensie wordt veel onderzoek gedaan om te achterhalen hoe PTSS kan worden voorkomen en behandeld. Zo meldde de staatssecretaris van Defensie al weer enige tijd geleden aan de Tweede Kamer de voortgang van zestien wetenschappelijke onderzoeken naar PTSS.

Maar wat is er nu zo opmerkelijk aan dat de media en politiek zoveel aandacht schenken aan veteranen met PTSS? Immers, PTSS is een ernstige ziekte en het is niet meer dan normaal dat Defensie alles in het werk stelt om die ziekte te voorkomen. En als het dan onverhoopt toch voorkomt dan moet er alles aan

¹ De bassist en zanger Roger Waters maakte tot begin jaren '80 deel uit van Pink Floyd. Op diverse cd's van deze popgroep en van zichzelf verwerkte Waters het verlies van zijn vader, tweede luitenant Eric Fletcher Waters, die in 1944 sneuvelde tijdens de landing bij Anzio in Italië. De geluidsfragmenten die Waters op zijn cd heeft verwerkt zijn afkomstig uit de BBC-documentaire 'Everyman: A game of ghosts' uit 1991 waarin Razzell wordt geïnterviewd.

worden gedaan om het te verhelpen. Zeker. Het opmerkelijke is echter dat er naast PTSS een grote variëteit aan psychosociale klachten onder veteranen lijkt voor te komen waarvoor weinig aandacht is. De klachten zijn bijvoorbeeld angstklachten, aanpassingsproblemen, relatieproblemen, depressie, mentale vermoeidheidsklachten, concentratieproblemen, gevoelens van onrust, slaapproblemen, conflictueus gedrag, risicovol grensverleggend gedrag, overmatig gebruik van alcohol en verhoogde stress.

Kortom, er lijkt een wat eenzijdige focus in de media, bij politici – en als gevolg bij de Defensietop – op één van de mogelijke psychosociale klachten die veteranen kunnen krijgen vanwege de uitzending. Door deze eenzijdige aandacht voor veteranen met PTSS dreigen veteranen met andere klachten vanwege uitzending ‘buiten beeld’ te raken. Dat is een ongewenste situatie. Waarom is er bij de Defensietop en de politiek aandacht voor zestien onderzoeken naar PTSS en niet voor onderzoek naar andere klachten? Zijn die onderzoeken er wel? En zo niet, waarom niet? Iedere militair verdient de beste (mentale) voorbereiding en iedere militair of veteraan met klachten vanwege uitzending verdient aandacht en heeft recht op adequate hulp. Daarvoor is goede wetenschappelijke kennis over psychosociale gevolgen van uitzending nodig die verder gaat dan kennis over PTSS.

En aan die brede kennis ontbreekt het. Daarom is hiervoor een aantal malen een ‘slag om de arm’ gehouden en ‘lijkt’ iets zo te zijn. Eigenlijk weten we erg weinig van de negatieve gevolgen die een uitzending kan hebben voor Nederlandse veteranen op de korte, middellange en lange termijn na uitzending. Komen echtscheidingen vaker voor onder veteranen die uitgezonden zijn geweest dan onder militairen zonder uitzendervaring? Neemt met een toenemend aantal uitzendingen ook de kans op een echtscheiding toe? We weten het niet. Vervang het woord ‘echtscheiding’ voor ‘relatueel geweld’ of ‘zelfdoding’ en ook dan geldt: we weten het niet. Hetzelfde geldt voor een willekeurige psychosociale klacht. Hoe hangen psychosociale klachten na uitzending samen of

hoe beïnvloeden ze elkaar? We weten het niet. Er zijn buitenlandse onderzoeken, bijvoorbeeld in de Verenigde Staten, naar echtscheiding en zelfdoding bij veteranen. Ook de Britten doen al vele jaren uitgebreid onderzoek naar een groot aantal psychosociale gevolgen van uitzending. De opleiding en training van Amerikaanse en Britse militairen verschilt echter van die van Nederlandse militairen, net als de manier waarop beide landen hun militairen inzetten. Ook de duur en intensiteit van de uitzending waaraan militairen worden blootgesteld zijn anders voor Amerikaanse en Britse militairen in vergelijking met Nederlandse. Het is dus maar de vraag of die buitenlandse onderzoeksresultaten één-op-één zijn te gebruiken in de Nederlandse situatie. Maar ook dat weten we niet.

Door eenzijdige aandacht voor veteranen met PTSS dreigen militairen met andere klachten na uitzending ‘buiten beeld’ te raken

Het is niet altijd kommer en kwel na uitzending. Gelukkig weten de meeste veteranen na hun uitzending de draad weer op te pakken, ondanks eventuele ondervonden tegenslagen. En naast negatieve gevolgen kunnen veteranen ook positieve gevolgen ondervinden vanwege de uitzending. Men sluit vriendschappen voor het leven, men heeft geleerd om met moeilijke situaties om te gaan, of men is het leven meer gaan waarderen. Het zijn slechts enkele voorbeelden van die positieve gevolgen. Deze positieve gevolgen lijken (!) op grote schaal voor te komen onder Nederlandse veteranen. Maar voor degenen met wie het niet goed gaat moet er aandacht en zorg zijn. En voor iedereen de best mogelijke zorg gebaseerd op goed wetenschappelijk onderzoek. Dat we weinig weten van de prevalentie van de diverse negatieve gevolgen van uitzending onder Nederlandse veteranen en hoe die gevolgen zijn te voorkomen of te beïnvloeden als ze zich voordoen, is daarbij een serieuze handicap. Een handicap die Defensie snel moet overwinnen als zij personeelszorg serieus neemt. ■

Een Koude Crisis?

De strijd om de Noordpool

De klimaatveranderingen rond de Noordpool hebben grote gevolgen. Zo wordt het rendabel om in het gebied naar olie en gas te boren en naar andere grondstoffen te zoeken, één van de redenen waarom landen die aan de Noordpool liggen meningsverschillen hebben over grenzen. Door het smeltende ijs ontstaat tevens een nieuwe zeevaartroute, de noordoostelijke passage, die het goederenvervoer per schip goedkoper zal maken. De van zeevaart afhankelijke Nederlandse economie komt hierdoor zeker voor een uitdaging te staan. Nederland moet de blik ook naar het noorden richten voor het zekerstellen van de eigen energievoorziening. De Nederlandse krijgsmacht kan een rol spelen in deze ontwikkelingen en dient zeker een expeditiecapaciteit in stand te houden om in de koude en nu nog besneeuwde gebieden te kunnen opereren.

Luitenant-kolonel P. Teeuw*

Met regelmaat verschijnen er artikelen over klimaatverandering en de oorzaken daarvan. In dit artikel richt ik me op de gevolgen van de klimaatveranderingen rond de Noordpool en wat die voor de Nederlandse economie en veiligheid kunnen betekenen. De klimaatveranderingen hebben immers nu al veel invloed op het optreden, het materieel en de langetermijnplannen van de krijgsmachten van landen rond de pool. De eerste militaire reacties zijn al zichtbaar. Gaan we richting een nieuwe Koude Oorlog, ditmaal een Koude Crisis? Hoe ziet de strijd om de Noordpool er uit en hoe moet de Nederlandse krijgsmacht daarmee omgaan?

Door te schetsen wat er in de Arctische gebieden verandert wil ik aantonen dat de gevolgen

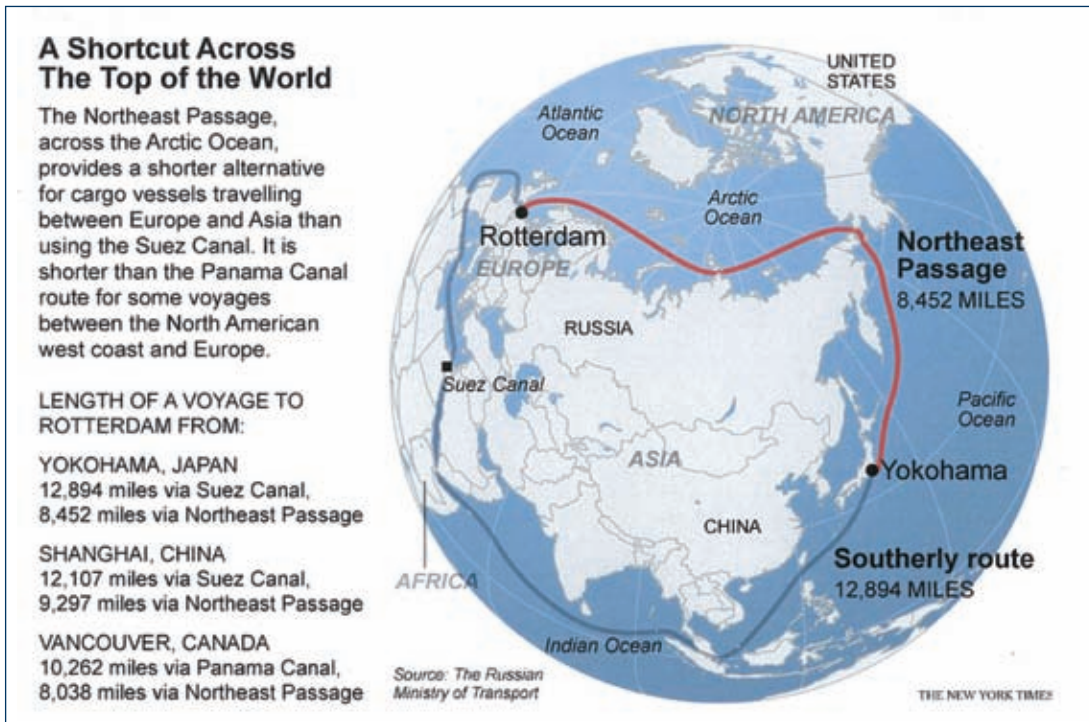
voor de Nederlandse belangen groter zijn dan velen denken. De Nederlandse economie wordt immers sterk beïnvloed door de ontwikkelingen rond de Noordpool. Daarnaast hebben de aan de Noordpool grenzende 'Arctische landen' nu al een aantal serieuze meningsverschillen over grenzen en rechten. Die meningsverschillen zouden uit de hand kunnen lopen, zoals in 1982, toen Argentinië de Britse Falkland-eilanden bezette en 900 militairen om het leven kwamen.¹ Afsluitend ga ik in op de lopende militaire ontwikkelingen en welke les Defensie hier uit zou moeten trekken.

Veranderingen: nieuwe zeeroutes

In 1596 overwinterde Willem Barentsz met zijn bemanning op het eiland Nova Zembla tijdens een poging een kortere weg naar Azië te vinden. Hoewel de Amerikaanse admiraal Peary beweerde in 1909 de eerste te zijn geweest, geldt de Noorse ontdekkingsreiziger en nationale held Roald Amundsen internationaal als eerste mens die de Noordpool bereikte.² Hij was tevens de eerste die tussen 1903-1906

* De auteur is als Nederlands Defensie Attaché voor Noorwegen, Zweden, Denemarken en Finland werkzaam vanuit Oslo.

1 In deze oorlog was naast de Falklands ook het eiland Zuid-Georgia inzet van de strijd tussen Groot-Brittannië en Argentinië.
2 Roald Engelbregt Gravning Amundsen leefde van 16 juli 1872 tot 18 juni 1928. Hij is bekend geworden als de poolreiziger die in 1911 als eerste de Zuidpool en in 1926 de Noordpool bereikte. Bron: *Fram Museum Oslo*.

De noordoostelijke passage kan een korter en daardoor financieel aantrekkelijk alternatief zijn voor de scheepvaart

met zijn schip *Gjøa* via Noord-Rusland de Noordpool bevoer en deed wat Willem Barentsz drie eeuwen voor hem niet lukte. Terwijl de Amerikaanse atoomonderzeeër *USS Nautilus* in 1958 als eerste onder de pool doorvoer, lukte het een aantal commerciële schepen in 2000 via de Noordelijke IJszee de doorsteek over de pool te maken. Toen al werd duidelijk dat de poolkappen dunner werden als gevolg van klimaatveranderingen. Sinds 2007 is het enkele weken per jaar mogelijk om vanuit Europa via Noord-Rusland naar Japan te varen (de noordoostelijke passage), in plaats van de gebruikelijke route via het Suezkanaal of Zuid-Afrika. De noordoostelijke passage is achtduizend kilometer korter dan de Suezkanaalroute. Dat is 40 procent korter, sneller en dus goedkoper. Bovendien zijn ten noorden van Rusland nog geen piraten actief. Ook de route om van New York naar Tokyo te varen wordt via de noordwestelijke passage, de nieuwe route tussen Groenland en Canada door, aanzienlijk korter. De noordwestelijke passage is eveneens nog niet het gehele jaar te gebruiken, maar brengt de zeeroute wel terug van 18.200 kilometer

(via het Panamakanaal) tot 14.000 kilometer: ruim 30 procent winst.

Nieuwe gebieden en economische belangen

Tot voor kort was het niet rendabel om onder de oppervlakte van de Noordpool naar olie en gas te boren, want de exploitatiekosten wogen niet op tegen de opbrengsten. Dat is veranderd sinds de olieprijsen stegen door de snelle ontwikkeling van de Chinese en Indiase economie. Tegelijkertijd is er door de klimaatveranderingen gemakkelijker toegang tot olie- en gasvelden die voorheen door ijs en de extreme weersomstandigheden onbereikbaar waren. Terwijl door economische groei, schaarste op de energiemarkt en onrust in het Midden-Oosten de noodzaak tot exploitatie van nieuwe gebieden toeneemt, is het nog niet in alle gevallen duidelijk aan wie deze nieuw toegankelijke gebieden toebehoren.

Het internationaal zeerecht spreekt zich uit over landsgrenzen en daarmee tevens over de eigendommen van staten. De Verenigde Naties hebben in 1982 een aanvullende conventie

opgesteld die bepaalt dat een land een ruimer deel van de zee op kan eisen dan in het zee-recht staat als het kan bewijzen dat het continentaal plat verder reikt dan de gebruikelijke 200 mijlszone.³ De aan de Noordpool liggende landen Amerika, Canada, Rusland, Noorwegen en Denemarken (Groenland) doen hun uiterste best aan te tonen dat hun continent doorloopt tot onder (delen van) de Noordpool, waardoor zij eigenaar van de nieuw toegankelijke gebieden en daarmee ook de grondstoffen zijn. Claims hiertoe liggen al bij de VN in New York. Minder ijs maakt ook de gebieden waar gevist kan worden groter en gemakkelijker toegankelijk. Ook hier geldt dat de rechten nog niet goed verdeeld zijn en dat er grote economische belangen zijn.

De noordoostelijke passage is nog niet het hele jaar bevaarbaar, maar dat gaat zeker gebeuren

De gevolgen voor Nederland

Wat de langetermijneffecten voor de nieuwe zeeroutes en nieuw toegankelijke gebieden zijn voor de grote havensteden in Europa als Rotterdam, Antwerpen en Hamburg is gissen, maar we kunnen daar als goed militair best een scenario op loslaten. Wat als olie- en gastankers al ten noorden van Noorwegen en Rusland kunnen laden om hun vracht naar Amerika en Japan te brengen? Het is zoals geschetst te verwachten dat er in die regio veel olie en gas gevonden gaat worden. Is het dan nog economisch verantwoord olie en gas eerst naar Rotterdam te transporteren zoals nu gebeurt? Als het antwoord 'nee' is, dan zal het belang van de centraal in Europa gelegen havens zeker afnemen. De ontwikkeling van een olie- en gasoverslag en verwerkingsindustrie op het Russische schiereiland Kola, veel dichterbij de bron, biedt dan veel mogelijkheden voor de groeiende Russische economie.

Het gros van de goederen voor Scandinavië wordt nu nog via Hamburg en Rotterdam gedistribueerd nadat zij vanuit Amerika, Japan en China Europa hebben bereikt. Ook hier is het de vraag of die goederen dan niet beter meteen naar de gewenste haven gevaren kunnen worden als een schip dat de nieuwe, snellere zeeroute gebruikt er toch al in de buurt is. De scheepvaart mijdt hierdoor ook nog eens de steeds drukker – en niet altijd even veilige – wateren tussen Denemarken, Zweden en Finland. Met een flinke investering in wegen en spoor liggen vanuit Kola met gemak ook Noord-Noorwegen, Zweden, Finland en de Baltische staten binnen bereik. Hiermee is een met het Duitse Roergebied te vergelijken achtergebied in Noordoost-Rusland geboren, terwijl de petrochemische industrie op Kola de rol van Pernis overneemt. Een bijkomend effect is dat de Russische miljoenenstad Sint-Petersburg op deze manier economisch eindelijk goed tot bloei zou kunnen komen.

Als dit scenario voor de doemdenker te zwart is, is er nog een ander vooruitzicht. Er zijn namelijk olie- en gaswintechnieken ontwikkeld die het boren naar olie en gas op diepten van meer dan twee kilometer mogelijk maken.⁴ Bij deze nieuwe offshore-techniek liggen platforms op de zeebodem en kunnen ze zelfs onder een hoek naar olie en gas boren. Deze platforms zullen de plaats innemen van de nu gangbare olieboorplatforms. Deze nieuwe technologie maakt het mogelijk om in tot nu toe ontoegankelijke gebieden naar olie en gas te zoeken en de gevonden grondstoffen direct in een schip over te pompen, gereed voor transport. Ook dit heeft gevolgen voor vooral de petrochemie in Rotterdam en andere Europese havens, omdat die nu nog een rol vervullen in de bewerking en overslag van olie en gas. Naast kortere routes en een afnemende meerwaarde van bestaande havens, zijn de nieuwe zeeroutes een ontluikende markt voor de toeristische industrie. Cruises worden steeds populairder, en gletsjer- of ijsbeer kijken staat nu al in menige reisgids. De toenemende commerciële en toeristische scheepvaart in deze moeilijk toegankelijke en zeer uitgestrekte gebieden legt een grote druk op *Search and*

³ *United Nations Convention on the Law of the Sea*, 10 december 1982.

⁴ Het Noorse bedrijf Aker Solutions heeft al veel nieuwe technieken voor olie- en gaswinning mogelijk gemaakt. Zie: www.akersolutions.com.

Rescue (SAR), milieutoezicht en controleverantwoordelijkheden van betrokken landen. Staan ons nieuwe 'Titanic'-rampen te wachten nu toeristen vaker in de Arctische gebieden komen? Zijn betrokken landen in staat hier hun verantwoordelijkheden te nemen? Hoe gaan deze landen om met illegale oliedumpingen of olie- en gasrampen, zoals die tot nu toe vooral voorkomen in de Golf van Mexico?

Rond de nieuwe zeeroutes zou aangevoerd kunnen worden dat nog niet alle schepen geschikt zijn om daar te varen en dat het nog zeker jaren duurt voordat de passages het hele jaar door te gebruiken zijn. Dat is waar, maar dat het gaat gebeuren is duidelijk. Het is gezien de verwachte besparingen niet tegen te houden. Een afnemend belang van de havens van Rotterdam en Antwerpen is mogelijk een te zwart scenario, maar niet iets waar we de ogen voor mogen sluiten.

Een nieuwe Koude Oorlog?

Het lijkt niet waarschijnlijk dat er een gewapend conflict komt over de rechten tot de toegang en de natuurlijke bronnen op de Noordpool. Betrokken landen zijn met elkaar in gesprek en delen informatie op vele vlakken. Toch kunnen de nu lopende conflicten snel uit de hand lopen. Enkele voorbeelden van meningsverschillen over dit onderwerp die nu al spelen:⁵

- In 2007 plaatste een Russische onderzeeboot demonstratief de Russische vlag op de bodem van de Noordpool en president Poetin eiste hiermee de Noordpool op. De overige Arctische landen reageerden laaiend. Schaarste heeft al vaker tot conflicten geleid. In dit geval zal de schaarste aan olie en gas bij een toenemende behoefte van de groeiende economieën over de hele wereld een oorzaak van conflict kunnen zijn. Door het verschil van mening over het eigenaarschap van de grondstoffen neemt de kans dat hierdoor conflicten kunnen ontstaan toe;

- Ook een 'kleinere' speler als het enorme Groenland met slechts 57.000 inwoners kan een hoofdrol in een reëel scenario voor een

conflict in de *Arctic* opeisen. Groenland is nu nog voor 80 procent bedekt met ijs, op veel plaatsen meer dan drie kilometer dik. Dit smeltende ijs en zeegebieden die sinds kort het gehele jaar toegankelijk zijn, geven de Groenlanders toegang tot olie, gas en andere grondstoffen. De eerste rechten om naar olie en gas te boren zijn al verleend. De Groenlanders rekenen zich nu rijk en zien de Noren als voorbeeld. Noorwegen ontwikkelde zich, nadat er in de jaren zeventig olie en gas gevonden werd, in slechts veertig jaar van één van de armste landen in Europa tot één van de rijkste landen ter

FOTO ANP

Deense militairen op het betwiste eiland Hans, kort nadat de Canadese minister van Defensie er onaangekondigd voet aan land had gezet

wereld. Sinds 1979 heeft Groenland een 'status-aparte' en het zou door de nieuwe rijkdommen eindelijk volledig onafhankelijk kunnen worden van Denemarken. De Denen zien het toenemende strategische en economische belang van Groenland als reden deze onafhankelijkheid niet te veel aan te moedigen;

- De Denen ruziën al sinds 1850 met Canada over Hans, een schijnbaar onbelangrijk eilandje van 1,3 vierkante kilometer. Hans ligt in de

⁵ Eén van de bronnen: *International Boundaries Research Unit*, Durham University, 20 december 2011. Zie ook www.durham.ac.uk/ibru/resources/arctic.

FOTO: ANP, R. DE WIND

Op termijn kan de noordoostelijke passage de economische positie van Rotterdam negatief beïnvloeden

Straat van Nares, een zeestraat tussen Groenland en Canada. In 1973 is een akkoord bereikt waarin de grens in de Straat van Nares formeel is vastgelegd. Over Hans kon men het echter niet eens worden, waardoor het onduidelijk blijft wie zich de eigenaar van de bodemschaten op en bij het eiland mag noemen. In juli 2005 kwam Hans weer in het nieuws toen de Canadese minister van Defensie, Bill Graham, voet zette op het eiland en zich met de Canadese vlag liet fotograferen. De Denen tekenden meteen protest aan tegen de aanwezigheid van Graham, want zijn bezoek was niet aangemeld bij de Deense autoriteiten. Voorlopig wordt de strijd om Hans alleen nog gevoerd op internet en in de agenda's van bewindslieden, maar het vuurtje smeult nog steeds;

- Vergelijkbaar met het conflict om het Canadees/Deense eiland Hans hebben de over het algemeen goedbevriende buurlanden Amerika en Canada verschil van mening over het eiland Machias Seal, dat omgeven is door enorm visrijke wateren. Dit meningsverschil is niet recent, maar lijkt intenser te worden. Canada

houdt op Machias Seal sinds 1832 een vuurtoren bemand om aan te kunnen tonen dat het Canadees gebied is. Er is verder in heel Canada geen enkele andere vuurtoren die bemand is. Amerika en Canada strijden verder om de rechten van de zeestraat Dixon Entrance, de Beaufort Zee, en de Straat van Juan de Fuca. Onenigheid over het verloop van de grenzen heeft directe invloed op de rechten om olie, gas en vis uit deze gebieden te halen. In 2004 investeerde de Canadese regering 52 miljoen euro in onderzoek naar Canadese (zee)grenzen. Dat mag toch wel serieus genoemd worden;

- De grensgeschillen tussen Canada en Amerika worden serieuzer nu Canada stelt dat de noordwestelijke passage tot Canadees nationaal gebied behoort. De Amerikanen zeggen dat dit internationale wateren zijn. Dit is een geschil waarvan het belang zal toenemen als deze passage vaker gebruikt gaat worden;

- In mijn inleiding verwees ik naar de ruzie over landsgrenzen tussen Argentinië en Groot-Brittannië die in 1982 tot de Falkslandsoorlog

leidde. Hoewel dit geen Arctisch probleem is, is de aanleiding identiek aan de hierboven beschreven vergelijkbare situaties en heeft Europa nog steeds 'last' van deze twist. Nu, in 2012, is het nog steeds onrustig rond de Falklands en lijkt de situatie te verslechteren. Sinds 2008 heeft Argentinië, vanwege de nog altijd durende onderhandelingen over rechten en aanspraken op de Falklands, geen ambassadeur meer in Londen. Begin 2012 weigerde de Argentijnse regering Britse cruiseschepen de toegang tot havens nadat deze schepen de betwiste eilandengroep hadden bezocht en worden Britse bedrijven in Argentinië geboycot om de druk op Londen op te voeren;

- Het veertig jaar slepende meningsverschil tussen Rusland en Noorwegen over de verdeling van de gebieden in de *Barentszee* is onlangs opgelost. Dat lijkt daarmee in tegenspraak te zijn met de hiervoor gebruikte voorbeelden, maar niets is minder waar. Alleen omdat zowel Rusland als Noorwegen er beide beter van werden, bereikten zij overeenstemming over de olie-, gas- en visserij-exploitatie van de Barentszee en Arctische Oceaan. Bij de overige twistgebieden is er in de meeste gevallen slechts één winnaar.

De militaire aanwezigheid en langetermijnplannen

Tot nu toe heb ik opgesomd wat de economische belangen zijn bij een kleiner wordende Noordpool. Meer olie, gas en vis en kortere zee-routes met alle voordelen en gevolgen. Ik heb ook aangestipt dat de verdeling van de Noordpool nog niet vaststaat en dat de belangen groot zijn, wat conflicten oplevert. Dit laatste is de voornaamste reden dat Amerika, Canada, Rusland, Noorwegen en Denemarken een grote behoefte hebben aan *situational awareness* in deze regio. Deze landen willen weten wat er gebeurt op en rond de Noordpool. Het nieuwe strategisch concept van de NAVO sluit hier met de regionale benadering goed bij aan. Naast satellieten, onderzeeboten en vliegtuigen willen de genoemde landen over meer en andere middelen beschikken waarmee ze zicht kunnen houden op deze gebieden en in veel gevallen 'gewoon' aanwezig kunnen zijn. Om eigenaar van een gebied genoemd te kunnen worden is

het soms simpelweg al voldoende om er te zijn. Denemarken en Canada beschikken daarom over sledehondenpatrouilles, waarmee ze in moeilijk toegankelijke gebieden patrouilleren. De wil of noodzaak tot het kunnen opereren in de Arctische gebieden heeft zijn gevolgen voor de geoefendheid, materieel- en locatiekeuze van eenheden. In Canada wordt druk gelobbyd om meer te investeren in materieel dat in de Arctische gebieden gebruikt kan worden, zoals ijsbrekers, SAR-materieel et cetera. De Canadese Defensie oefent vaker in de Arctische regio en past haar uitrusting daar op aan. De Amerikaanse Defensie volgt de Canadezen. Denemarken legt een sterke nadruk bij de aanwezigheid van Deense marineschepen en patrouilles in de Groenlandse regio. Het oprichten van een Deens Arctisch hoofdkwartier is hier een voorbeeld van.⁶ Als gevolg van financiële problemen

Aan de Noordpool grenzende landen bereiden hun krijgsmachten beter voor op Arctische inzet

kan de Deense Defensie niet de aandacht geven aan de Arctische gebieden die ze zou willen. Dit leidt vooralsnog tot stevige discussies, omdat Deense politici inzien dat de band met Groenland niet mag worden verbroken. De langetermijnplannen van de Noorse Defensie geven prioriteit aan de marine (nieuwe fregatten, nieuwe korvetten, een uitgebreide en moderne kustwacht) en luchtmacht (NH-90, nieuwe C-130, terwijl de Joint Strike Fighter niet ter discussie staat).⁷ Door de krijgsmacht uit te rusten met materieel waarmee de Nooren in de Atlantische Oceaan en zeeën rond de Noordpool kunnen opereren, kan de Noorse economie (gas, olie, vis) worden veiliggesteld.

Noorse en Russische kranten maken melding van een reorganisatie van Russische landmacht-eenheden in de periode tot 2020. Eén van de nieuwe Russische brigades zal, in navolging van

⁶ Deense Defensie, *White Paper 2010-2014*.

⁷ Noorse Defensie, *White Paper 2009-2012* plus Militair advies Noorse CHoD op het concept *White Paper 2013-2016*.

FOTO NOORS MINISTERIE VAN DEFENSIE

Met onder meer de NH-90 beschikt de Noorse defensie over materieel om te opereren in de zeeën rond de Noordpool

Amerikaanse en Canadese eenheden, worden omgevormd tot een brigade die speciaal uitgerust en getraind is voor het opereren in de Arctische gebieden. Deze Russische brigade zal in Petsjanga op Kola worden gestationeerd, aan de Noors-Fins-Russische grens. In september 2011 kondigde Poetin (toen premier van Rusland) op het internationale *Arctic Forum* in Arhangelsk aan dat de noordoostelijke passage van strategisch belang is voor Rusland en dat daarom de bouw van tien Russische *Arctic Rescue Centres*, de ontwikkeling van een *Arctic Rescue* schip, de bouw van nieuwe ijsbrekers en militaire ijs-transportcapaciteit gerechtvaardigd is. Tijdens de jongste presidentsverkiezingen in Rusland beloofde Poetin een krijgsmacht die beter uitgerust zal zijn om de Russische economische belangen te behartigen. Dat hij hiermee doelt op de kansen in de nieuw vrijkomende Arctische gebieden is duidelijk. In de toenemende Russische behoefte aan olie en gas kan immers relatief dicht bij huis worden voorzien.

Nederlandse economie en veiligheid

Een Derde Wereldoorlog of een Koude Oorlog om de 'nieuwe' Noordpool is niet waarschijnlijk. Er zijn echter goede redenen om aan te nemen dat belanghebbende landen rond de

Noordpool van mening gaan verschillen over de aanspraak op grondstoffen en dat dit tot een Koude Crisis kan leiden. Dat Nederland deze ontwikkelingen moet volgen is wat mij betreft duidelijk: de van zeevaart afhankelijke Nederlandse economie zal immers als één van de eerste de gevolgen merken. Ook voor het zekerstellen van de energiebehoefte moet Nederland de blik op het noorden gericht houden. Geschat wordt dat een kwart van de nog niet gevonden olie- en gasvoorraden zich onder het Noordpoolijs bevindt. Als grootste gasproducent binnen Europa verdient Nederland nu nog veel geld aan de export van gas en kan het voor een groot deel in zijn eigen energie voorzien. Maar naar verwachting maakt Nederland in 2025 de omslag van gasexporteur naar gasimporteur. Vanaf dat moment heeft Nederland gas uit het buitenland nodig om in de energiebehoefte te voorzien. Nederland is voor zijn energievoorziening sterk afhankelijk van gas: van de Nederlandse huishoudens stookt 96 procent op gas en meer dan 70 procent van de totale energie wordt opgewekt in op gas gestookte centrales.⁸ Bij een afname van het eigen gas zal het belang van de producenten Noorwegen en Rusland een vlucht nemen, mede doordat de gasvoorraden van die landen zullen toenemen.

De laatste jaren is er veel geïnvesteerd in infrastructuur en pijpleidingen, noodzakelijk om Nederland veilig van energie te kunnen blijven voorzien. Zo loopt er over de bodem van de Noordzee onder meer een gasleiding vanuit Zuid-Noorwegen naar Noord-Nederland en loopt door de Baltische Zee vanuit Rusland door Duitsland de in 2011 geopende *Nord Stream* gasleiding. Er komt meer energie uit Noord-Europa naar Nederland dan uit het Midden-Oosten, terwijl voor menigeen het veiligstellen van de energieleveranties uit die regio hoger op de (veiligheids)agenda staat.

En dus?

Hoewel het beschermen van de Nederlandse economische belangen en energiezekerheid niet als hoofdtaak van de krijgsmacht staat beschreven, zijn deze af te leiden uit de taken 'Bescherming van de integriteit van het eigen

⁸ Bron: www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/gas/gaspositie-van-nederland.

De Arctische oefening Cold Response 2012: als acceptabele en neutrale partij zou Nederland in de toekomst de rol van waarnemer in het poolgebied kunnen vervullen

en het bondgenootschappelijke grondgebied' en 'Bevordering van de internationale rechtsorde en stabiliteit'. De gevolgen voor onze (zeehaven)economie en energievoorziening zullen bij de hierboven geschetste ontwikkelingen groot zijn. Hoewel de invloed van een niet-Arctische staat als Nederland op de scenario's niet groot is, moeten we gezien onze belangen wel kunnen reageren op de verwachte ontwikkelingen in de Arctische gebieden. We moeten daarom onze expeditionaire capaciteit behouden om in voorkomend geval te kunnen opereren in de uitgestrekte, nu nog besneeuwde en koude gebieden. Vooral de maritieme capaciteit, een luchtmacht die op grote afstanden kan opereren en het vermogen om in uitgestrekte gebieden te kunnen acteren is bij een optreden rond de Noordpool van groot belang. De Nederlandse militaire activiteiten zouden kunnen bestaan uit waarnemen in VN- of EU-verband of bemiddelen. Maar ook interveniëren en/of het

scheiden van NAVO- of EU-partners is niet ondenkbaar: Nederland geldt immers voor alle betrokken Arctische landen als een acceptabele, neutrale partij. Het kunnen deelnemen aan SAR en/of milieugerelateerde activiteiten zou ook in het Nederlandse belang kunnen zijn. Alle genoemde activiteiten vinden plaats in onherbergzame gebieden, ver van huis en onder extreme omstandigheden, maar met een enorm belang voor de Nederlandse economie. Dit betekent dat keuzes in de nu nog aanwezige capaciteiten van de Nederlandse krijgsmacht met een blik richting Noordpool zouden moeten worden gemaakt, hoe raar dat momenteel ook klinkt. ■

Literatuur

Oslo Files 2/2008, *Arctic Security*

(www.ifs.forsvaret.no/en/publications)

Somers, E., *Inleiding tot het internationaal zeerecht*

(Deventer, Kluwer, 2004)

Corruptie in Afghanistan

Het voorbeeld Uruzgan

Corruptie is een van de grootste struikelblokken voor de stabilisatie van Afghanistan. Corruptie heeft veel nadelige effecten: het verstikt de economie, gaat ten koste van het gevoel van veiligheid en ondermijnt de legitimiteit van de staat. Het definiëren van corruptie is overigens problematisch. Waar in onze ogen sprake is van corruptie, beschouwen Afghanen dit niet noodzakelijk als zodanig. Daarnaast is corruptie onvermijdbaar. Dit zorgt ervoor dat uitgezonden militairen op uitzending met verschillende dilemma's worden geconfronteerd. Dit artikel behandelt de vraag in hoeverre er alternatieven aanwezig zijn. Wat zijn de gevolgen als er wel wordt opgetreden tegen corrupt gedrag? En welke speelruimte is er binnen het ISAF-mandaat? Vervolgens komen enkele mogelijke oplossingen aan bod, zoals het aanpakken van corruptie in de Afghaanse lijn en het uitoefenen van informele druk.

Drs. S.M. Stolze en dr. ir. maj S.J.H. Rietjens*

Afghanen betalen jaarlijks ongeveer 2,5 miljard dollar aan omkoping. Een bedrag dat overeenkomt met 23 procent van het Afghaanse bruto nationaal product. Dat was de conclusie van het rapport *Corruption in Afghanistan* dat de VN in 2010 publiceerde.¹ De Afghaanse overheid staat bekend als een:

(...) bazaar-economy, where every position, favour, service, from judicial rulings, prosecutor's evidence to police decisions can be bought and sold, as in a classical market

economy characterized by a system of supply and demand for goods and services.²

Nieuwe Afghaanse valuta

Corruptie wordt de nieuwe valuta van Afghanistan genoemd.³ *It has become pervasive, entrenched, systemic and by all accounts now unprecedented in scale and reach.⁴*

Corruptie vormt een groot probleem. Het ondermijnt veiligheid, democratie en ontwikkeling. Het is dan ook niet zo vreemd dat het als een van de grootste struikelblokken geldt voor de wederopbouw van Afghanistan. *Corruption is a cancer, as dangerous to our long-term success as the Taliban or al Qaeda*, aldus Hillary Clinton tijdens de Afghanistan-conferentie in maart 2009.⁵

Om goed te functioneren moeten militairen die worden uitgezonden naar Afghanistan op de hoogte zijn van deze problematiek. Ze moeten weten wat ze kunnen verwachten. Sinds de start van de geïntegreerde politietrainingsmissie naar Kunduz, waarbij het bevorderen van de rechtsstaat een belangrijk onderdeel is, is het onderwerp extra relevant.

* Tijdens haar Defensie Trainee Programma heeft Sarah Stolze het onderzoek 'Waar een wil is, is een weg: Verkennend onderzoek naar corruptie en hoe daarmee om te gaan', uitgevoerd. Dit artikel is gebaseerd op de bevindingen van het onderzoek. Bas Rietjens is universitair docent aan de Faculteit Militaire Wetenschappen. De auteurs bedanken luitenant-kolonel Jacques de Koning, toenmalig hoofd CIMIC bij de directie Operaties, voor het mogelijk maken van dit onderzoek en zijn assistentie en input daarbij.

1 *Corruption in Afghanistan: Bribery as reported by the victims*, United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC), Wenen, 2010, 4.

2 *Afghans' experience of corruption: A study across eight provinces*, Integrity Watch Afghanistan (IWA) & United Nations Development Programme (UNDP), Kabul, IWA, 2007, 28.

3 Idem.

4 *Assessment of corruption in Afghanistan*, Washington, USAID, 2009, 4.

5 *Clinton offers olive branch to Taliban*. Zie: Reuters.com.

Wat iemand onder corruptie verstaat is grotendeels afhankelijk van de cultuur, de historische achtergrond en het sociale klimaat van diens land. Een deel van de corruptie beschouwen de Afghanen als bijschnabbelen, en is vaak pure noodzaak

Opzet artikel

Het artikel richt zich dus op corruptie en specifiek op Afghanistan en de autoriteiten aldaar. We behandelen de vraag wat corruptie is en welke verschijningsvormen het aanneemt. Daarnaast komen enkele oorzaken en gevolgen van corruptie aan de orde. Als laatste punt bespreken we met welke dilemma's militairen kunnen worden geconfronteerd en wat zij hieraan kunnen doen.

De bevindingen zijn in de eerste plaats gebaseerd op een uitgebreide literatuurstudie naar corruptie in Afghanistan. Vervolgens zijn er dertig interviews gehouden met Nederlands personeel (zowel militair als civiel) dat is uitgezonden naar de provincie Uruzgan. De respondenten zijn geselecteerd omdat zij uit hoofde van hun functie veelvuldig werden geconfronteerd met (het vermoeden van) corruptie.

De respondenten bekleedden functies als commandant Task Force Uruzgan, commandant

Provinciaal Reconstructie Team, Functioneel Specialist, commandant Missieteam, ontwikkelingsadviseur en tolk. Verschillende respondenten hebben naast hun uitzending naar Uruzgan ook gewerkt in andere delen van Afghanistan, waaronder Kandahar, Kabul en Baghlan.

Corruptie en haar verschijningsvormen

Uiteenlopende definities

Feitelijk betekent corruptie: bedrog door oneerlijkheid. Er is sprake van een gezag of macht die misbruikt wordt. Men omschrijft corruptie vaak als: *the misuse of public office for private gain*.⁶ Het belang waarover men spreekt moet daarbij breder worden gezien dan alleen in termen van geld. Er kan bijvoorbeeld sprake zijn van financieel, materieel en zelfs relationeel gewin. Tot zover de consensus over de definitie van corruptie.

⁶ Zie onder meer UNODC, UNDP, IWA en de Wereldbank. Naast de publicaties die u in de noten aantreft, hebben we ook de websites van de diverse organisaties geraadpleegd.

Bij het ruimen van papavervelden zijn gevallen bekend waarbij alleen 'kleine boeren' werden getroffen; de werkelijke machthebbers bleven buiten schot

Volgens critici is de genoemde definitie te nauw en te veel georiënteerd op westers denken. Zij gebruiken liever een bredere definitie; één waarbij de aandacht uitgaat naar *entrusted power* in plaats van *public office*, en waarbij *private gain* niet alleen betrekking heeft op het individu.⁷ Dit rekt de definitie op naar personen die enig gezag of vertrouwen genieten en handelingen waarbij er naast eigenbelang ook sprake kan zijn van belangen in bredere zin. Bij dit laatste valt te denken aan de belangen van een clan, stam of dorp.

Maar ook aan deze definitie kleven bezwaren. Wat iemand onder corruptie verstaat is grotendeels afhankelijk van de cultuur, de historische achtergrond en het sociale klimaat van diens land.⁸ Bestaat corruptie alleen uit activiteiten die daadwerkelijk onwettig zijn? Wat te doen met handelingen die alle belanghebbenden aanvaardbaar achten, maar die eigenlijk wederrechtelijk zijn? En wat te doen met gedragingen die niet onrechtmatig zijn, maar die de meerderheid als corrupt beschouwt?⁹

De realiteit is dat corruptie een fluïde begrip is, en dus lastig is vast te leggen. Het is wellicht beter om te spreken van *shades of corruption*.¹⁰ Aan de hand van de publieke opinie ter plekke moet men bekijken wat wel of geen corruptie

is. Dit zal, zoals gezegd, per land, cultuur en tijdperk verschillen.

Vijf vormen van corruptie

Om hier toch enig inzicht in te geven onderscheidt de VN-organisatie in haar *Anti-Corruption Toolkit* verschillende vormen van corruptie.¹¹ Hierna belichten we vijf vormen van corruptie die vaak voorkomen: omkoping, verduistering, fraude, afpersing en vriendjespolitiek.

- **Omkoping**

Omkoping, de eerste vorm van corruptie, is:

*the bestowing of a benefit in order to unduly influence an action or decision.*¹²

Behalve het aanbieden dan wel aannemen van geld kan het bijvoorbeeld gaan om informatie, een aanstelling of louter de belofte van enig stimulans. Omkoping kan een eenmalige actie of een reeks van corrupte gedragingen betreffen.

7 P. Ewins, P. Harvey, K. Savage & A. Jacobs, *Mapping the risks of corruption in humanitarian action*, London: ODI, 2006, 4-5; K. Savage, L. Delesgues, E. Martin & G.P. Ufat, *Corruption perceptions and risks in humanitarian assistance: An Afghanistan case study*, London, HDP-ODI, 2007, 4; IWA & UNDP (2007) 12-13; UNDP, *A users' guide to measuring corruption*, Oslo: UNDP, 2008. Zie ook: Transparency International en USAID.

8 N. Melgar, M. Rossi & T.W. Smith, 'The perception of Corruption', in: *International Journal of Public Opinion Research*, 22 (2010) (1) 120-131.

9 *Fighting corruption in Afghanistan: A roadmap for strategy and action*, Asian Development Bank (ADB), UK Department for International Development (DFID), UNDP, UNODC and WB (2007) 8-9.

10 A.J. Heidenheimer, 'Perspectives on the perception of corruption' in: A.J. Heidenheimer, M. Johnston & V.T. LeVine, *Political corruption: A handbook* (1989) 270.

11 *The global programme against corruption: UN anti-corruption toolkit*, Wenen, UNODC, 2004.

12 Idem, 11.

FOTO

telijk toe te eigenen. Bij de verspreiding van hulpgoederen bijvoorbeeld, blijkt het dikwijls voor te komen dat slechts een deel ervan de beoogde doelgroep bereikt. De rest valt van de spreekwoordelijke vrachtwagen.

- *Fraude*

Bij fraude gaat het, net als bij verduistering, om wederrechtelijke toe-eigening. Maar hier komt ook iets anders bij kijken:

*(...) the use of false or misleading information to induce the owner of the property to relinquish it voluntarily.*¹⁶

Hierbij valt onder meer te denken aan zwendelarij, geknoei, gesjoemel en oplichting. Gevallen van fraude zijn vaak een stuk complexer dan verduistering. In het onderwijs komt fraude bijvoorbeeld tot uiting in de opgave van meer leraren dan er daadwerkelijk in dienst zijn, zogeheten *ghost teachers*.¹⁷ Het feit dat de administratie in Afghanistan gebrekkig is – en soms zelfs volledig ontbreekt – maakt het manipuleren van informatie gemakkelijk(er).¹⁸

- *Afpersing*

Gaat het bij omkoping om een positieve prikkel, bij afpersing is er sprake van een negatieve stimulans. Afpersing *relies on coercion, such as the use or threat of violence or the exposure of damaging information, to induce cooperation*.¹⁹ Vaak gaat het om chantage. Om er zeker van te zijn dat een verzoek daadwerkelijk in behandeling wordt genomen, moet men bijvoorbeeld smeergeld betalen. Dit smeergeld wordt ook wel *speed money* genoemd. Tolheffing of beschermingsgeld blijkt een gebruikelijke en veelvoorkomende vorm van

Bij het ruimen van papavervelden zijn gevallen bekend waarbij alleen kleine boeren werden aangepakt. De machthebbers in diezelfde omgeving bleven buiten schot.¹³ Ook zijn er veel gevallen bekend waarin rechterlijke uitspraken tegen een vergoeding gunstig te beïnvloeden waren.¹⁴

- *Verduistering*

Een tweede verschijningsvorm van corruptie is verduistering. Dit begrip is omschreven als:

*(...) the taking or conversion of money, property or valuable items by an individual who is not entitled to them but, by virtue of his or her position or employment, has access to them.*¹⁵

In deze context horen termen als achterhouden, achteroverdrukken, verdonkeremanen en afroemen. Iemand krijgt iets toevertrouwd, maar schaadt dit vertrouwen door datgene heimelijk weg te nemen met als doel het zich wederrech-

13 E.H.F. Donkersloot, C.P.M. Klep & S.J.H. Rietjens, 'Counternarcotics in Afghanistan' in: *Militaire Spectator* 179 (2010) (9) 434.

14 *Corruption in Afghanistan: Bribery as reported by the victims*, Wenen, UNODC, 2010.

15 *The global programme against corruption: UN anti-corruption toolkit*, Wenen, UNODC, 2004, 13-14.

16 Idem.

17 M. Sigsgaard, *Education and fragility in Afghanistan: A situational analysis*, Parijs, IIEP, 2009, 23.

18 Interview met een stafofficier Inlichtingen (16 juli 2009).

19 *The global programme against corruption: UN anti-corruption toolkit*, Wenen, UNODC, 2004, 14.

Corruptie ondermijnt het vertrouwen van de Afghaanse bevolking in de regering.

In 2008 heeft de Afghaanse overheid een anti-corruptiestrategie opgesteld

corruptie te zijn. Dat uit zich bijvoorbeeld door middel van een touwtje over de weg. In ruil voor een ongehinderd transport wordt geld gevraagd.²⁰

- **Vriendjespolitiek**

Bij al de genoemde vormen van corruptie is er sprake van een zeker eigenbelang. Anders is dat bij vriendjespolitiek. Deze vorm vindt in beginsel juist plaats in het belang van een ander.²¹ In de kern gaat het om misbruik van bevoegdheid met als doel iemand ten onrechte te bevoordelen ten nadele van een ander.

Vriendjespolitiek wordt ingegeven door

*the interests of someone linked to him or her through membership of a family, political party, tribe, religious or other group.*²²

20 Interview met een commandant Missieteam (11 augustus 2009) en een PRT-commandant (27 augustus 2009).

21 Vriendjespolitiek kan uiteraard indirect wel weer een eigen voordeel opleveren, bijvoorbeeld op relationeel vlak.

22 *The global programme against corruption: UN anti-corruption toolkit*, Wenen, UNODC, 2004, 15.

23 *Afghans' experience of corruption: A study across eight provinces*, Integrity Watch Afghanistan (IWA) & United Nations Development Programme (UNDP), Kabul, IWA, 2007.

24 Interview met een Functioneel Specialist *Rule of Law* (29 juni 2009) en een Functioneel Specialist *Humanitarian Affairs* (17 juli 2009).

25 *Anti-Corruption Sector Strategy. Afghanistan National Development Strategy 1387-1391*, Kabul, GIROA, 2008, 9.

26 *Afghans' experience of corruption: A study across eight provinces*, Integrity Watch Afghanistan (IWA) & United Nations Development Programme (UNDP), Kabul, IWA, 2007, 35.

Dergelijk nepotisme is op grote schaal terug te vinden in Afghanistan.²³ Het is vanwege deze vorm van corruptie dat men bijvoorbeeld niet vreemd hoeft op te kijken van de herbenoeming van een lijndirecteur in Uruzgan die jaren eerder gevangenis is gezet voor het verduisteren van 50.000 dollar in zijn toenmalige functie als directeur.²⁴

Nu we enig inzicht hebben verkregen in het begrip corruptie en de verschillende verschijningsvormen ervan, gaan we in op de oorzaken van corruptie.

Oorzaken van corruptie

De nationale anti-corruptiestrategie, opgesteld door de Afghaanse overheid,²⁵ vat de verschillende oorzaken die aan corruptie ten grondslag liggen goed samen:

The 'normal' sources and forms of corruption are related to weak institutional capacity of public administration; weak legislative and regulatory framework as well as weak enforcement of the laws and regulations; poor and/or non-merit based qualifications of public officials; low salaries of public servants; dysfunctional justice sector and insufficient law enforcement; the discretionary power of public administration; and the lack of complaint mechanisms and systems for public scrutiny and illegal profits through opium trade and cross border smuggling. The Afghan specific sources of corruption relates to the very large opium economy which is widely considered to be the most important source of corruption in the country, the large informal economy, as well as the unprecedented large inflows of international assistance and the pressures to commit development aid quickly, carry associated vulnerabilities to corruption.

Voor het daadwerkelijke ontstaan van corruptie in Afghanistan wijzen IWA & UNDP²⁶ naar buurland Pakistan. Volgens de Afghanen is corruptie te wijten aan de Afghaanse vluchtelingen die vanuit Pakistan terugkeerden en daarbij de Pakistaanse cultuur met zich mee brachten.

Een meer recente oorzaak van corruptie is de immense toestroom van internationale hulp en de bijkomende druk om op korte termijn resultaat te boeken, of het nu gaat om ontwikkelingshulp of de bijstand van militaire troepen in Afghanistan. Zo wordt alleen al in het gebied van Regional Command South jaarlijks voor 5,5 miljard dollar aan contracten aanbesteed door militaire en civiele organisaties.²⁷

Het gevolg daarvan is ontegenzeggelijk een toename van conventionele vormen van corruptie én nieuwe mogelijkheden van machtsmisbruik.²⁸

Gevolgen van corruptie

Effecten op Afghanistan

De effecten van corruptie zijn vooral negatief voor de Afgaanse samenleving. Corruptie kost geld door onder meer prijsopdrijving tijdens aanbestedingen en duurdere dienstverlening. Investerings van de overheid zijn niet altijd voor het algemene nut. Bovendien ontbreekt het vaak aan transparantie, zoals duidelijk te zien is bij de uitgifte van land.²⁹

Het slecht georganiseerde registratiesysteem voor land, het ontbreken van duidelijke eigendomsrechten en het feit dat betwiste stukken grond vele malen zijn verkocht, maakt het erg moeilijk om te bepalen wie nu de rechtmatige eigenaar is. Dit maakt dat de uitgifte van een stuk land erg vatbaar is voor corruptie.³⁰

Corruptie werkt ook door in de economie. Staatsbedrijven verstikken de activiteiten in de private sector, wat investeringen en ondernemers afschrikt. De groei van het bedrijfsleven blijft beperkt, wat weer gevolgen heeft voor de groei van de economie als geheel. Daarnaast kost corruptie natuurlijk tijd. Corrupte praktijken vinden veelal plaats onder werktijd en gaan dus ten koste van de eigenlijke taken.³¹

Corruptie heeft bovendien een effect op de media en op de maatschappij in brede zin. Afghanen zijn terughoudend om met de overheid samen te werken. Kritiek op autoriteiten blijkt schaars. Onderwerpen als goed bestuur

en corruptie komen zelden aan de orde. Corruptie en de daarmee gepaarde intimidatie gaan ten koste van veiligheid én het gevoel van veiligheid.³²

Maar wellicht het meest negatieve effect is de impact van corruptie op de legitimiteit van de staat. Het heeft ontgoocheling bij de Afghanen teweeggebracht:

*The ordinary citizen, who is not interwoven in ethnic, political or other influential networks, feels completely powerless vis-à-vis the state.*³³

*Corruption (...) undermines the authority and accountability of the government, lessening public trust and reducing the legitimacy of state institutions.*³⁴

Een meer recente oorzaak van corruptie is de immense toestroom van internationale hulp

Corruptie werkt ondermijnend, vergroot het risico op anti-overheidssentiment en biedt de Taliban de (...) *only exploitable opportunity to gain support.*³⁵

All in all, corruption comprises one of the main obstacles to state-building and development in Afghanistan and, indeed, threatens the overall success of the ambitious program of political

27 E.C.G.J. Van Duren, 'Money is ammunition in Afghanistan', in: *Militaire Spectator*, 179 (2010) (11) 573.

28 *Afghans' experience of corruption: A study across eight provinces*, Integrity Watch Afghanistan (IWA) & United Nations Development Programme (UNDP), Kabul, IWA, 2007, 12.

29 E.C.G.J. Van Duren, 'Money is ammunition in Afghanistan', in: *Militaire Spectator*, 179 (2010) (11) 565.

30 www.internal-displacement.org 'Land and property disputes in Eastern Afghanistan'.

31 Zie noot 9, 3-4.

32 *Assessment of corruption in Afghanistan*, Washington, USAID, 2009; *Fighting corruption in Afghanistan: A roadmap for strategy and action*, Asian Development Bank (ADB), UK Department for International Development (DFID), UNDP, UNODC and WB (2007).

33 *Afghans' experience of corruption: A study across eight provinces*, Integrity Watch Afghanistan (IWA) & United Nations Development Programme (UNDP), Kabul, IWA, 2007, 37.

34 *Afghanistan National Development Strategy: A strategy for security, governance, economic growth and poverty reduction*, Kabul, GfRoA, 2008, 146.

35 Zie noot 32, 11.

*normalization, reconstruction, and development now underway.*³⁶

Toch zijn er ook positieve effecten te onderkennen. Een groot deel van de bevolking beschouwt corruptie die inherent is aan het systeem als legitiem.³⁷ Het betreft corruptie die niet het gevolg is van hebzucht en zelfverrijking, maar van waarden en normen gerelateerd aan een paternalistisch systeem. Die corruptie kan worden beschouwd als:

*an instrument to build a political and economic order within a context of relative disorder.*³⁸

De corruptie die deel uitmaakt van de *social fabric* kan politieke stabiliteit faciliteren en conflictsituaties voorkomen. De vraag is overigens wel wat daarvan de impact op de lange termijn is, want: *such activities, whilst stabilising in the short term, can jeopardise future economic development and political stability.*³⁹

Impact op ISAF- militairen

Corruptie blijkt ook impact te hebben op het opereren van ISAF-militairen. In de eerste plaats kost het meer geld. Corruptie drijft de prijs op en soms blijkt het geld halverwege een project zelfs plotseling op. Dit laatste was bijvoorbeeld het geval bij een Amerikaans project voor een ANA-bataljon in Uruzgan. Omdat de contracten via een centrale aanbesteder in Kabul liepen, was er sprake van gelaagdheid.

*Op ieder niveau wordt een bedrag afgeroomd en de mannen die het werk moeten doen, blijven met lege handen achter.*⁴⁰

Corruptie veroorzaakt inefficiëntie en maakt de zaken troebel. Er gaat veel tijd verloren met het dubbel checken van informatie en het is vaak lastig te achterhalen hoe de vork in de steel zit. Daarnaast demotiveert corruptie. Militairen gaan met de beste bedoelingen op pad, maar komen nogal eens gefrustreerd terug omdat *één of andere etterbak er met de benefits van hun inspanningen vandoor is gegaan.*⁴¹ De realiteit is dat goede bedoelingen soms verzanden. Met vallen en opstaan wordt geleerd hoe de Afghaanse manier van leven is, maar veel militaire respondenten ervaren dit als zeer frustrerend.⁴²

Bovendien is het moeilijk te rijmen dat militairen zich met gevaar voor eigen leven inzetten voor prominente Afghanen terwijl deze Afghanen een hand boven het hoofd wordt gehouden als het gaat om corrupte gedragingen.

Corruptie heeft verder een enorme impact op de ontwikkeling van het openbaar bestuur. Het voorkomt dat de lokale bevolking vertrouwen krijgt in haar eigen overheid.⁴³ Aangezien dit vertrouwen een belangrijk onderdeel is van het ISAF-mandaat werkt het ook de effectiviteit van de missie tegen. En wanneer militairen nauw samenwerken met Afghaanse bestuurders die als corrupt worden beschouwd, maakt hen dit in de ogen van 'de gewone Afghaan': *vrienden van de mensen die zij corrupt vinden.*⁴⁴ De mate waarin militairen meewerken aan het corrupte systeem bepaalt het beeld dat de Afghaanse bevolking van ISAF-troepen heeft. Afghanen die niet in de netwerkjes zitten waar het allemaal om gaat, verliezen vertrouwen en raken ontstemd.⁴⁵ Uiteindelijk is dit exact het tegenovergestelde van wat ISAF daar wil bewerkstelligen.

Dilemma's bij het omgaan met corruptie

Noodzaak van afwegingen

De gemiddelde Nederlandse militair zal corruptie in principe afkeuren. Het past niet in onze

36 Zie noot 9, 4.

37 P. Le Billon, 'Buying peace or fuelling war: The role of corruption in armed conflicts', in: *Journal of International Development* 15 (2003) (4) 413-426.

38 Ibidem, 424.

39 K. Savage, L. Delesgues, E. Martin & G.P. Ulfat, *Corruption perceptions and risks in humanitarian assistance: An Afghanistan case study*, Londen, HDP-ODI, 2007, 12.

40 Interview met een TFU-commandant (16 september 2009).

41 Interview met een Functioneel Specialist Economy & Employment (10 juli 2009).

42 Interview met een stafofficier Operatiën (29 juli 2009); interview met een Functioneel Specialist. Humanitarian Affairs (17 juli 2009); interview met een Functioneel Specialist Economy & Employment (10 juli 2009); interview met een TFU-commandant (10 juli 2009).

43 Interview met een stafofficier Inlichtingen (16 juli 2009); interview met een Functioneel Specialist Rule of Law (8 juli 2009); interview met een tolk (29 juli 2009).

44 Interview met een Functioneel Specialist Rule of Law (29 juni 2009).

45 Interview met een Ontwikkelingssamenwerkingsadviseur (OSAD; 20 juli 2009).

cultuur om dit te aanvaarden. Het punt is echter dat men *te gast* is in Afghanistan.⁴⁶ Corruptie is onwenselijk, maar in Afghanistan is het *in ruime mate onvermijdbaar*.⁴⁷ Om dit corruptiesysteem te frustreren moet men er tot op zekere hoogte in meegaan. Anders gezegd: *soms moet je met de duivel theedrinken om iets gedaan te krijgen*.⁴⁸

Er zijn omstandigheden denkbaar waarin principes tijdelijk op een lager pitje worden gezet. Gebeurt dit niet dan laat ISAF de kans liggen om vooruitgang te boeken en verliest men uiteindelijk veel terrein, zowel in figuurlijke als letterlijke zin.

Het taboe dat iemand bij het minste of geringste terug wordt gefloten vanwege regelgeving moet eraf.⁴⁹

De Britse doctrine, voortbordurend op generaal Petraeus' *COIN Guidance*, benadrukt bovendien dat het links laten liggen van onze verantwoordelijkheid op het vlak van corruptiebestrijding consequenties heeft voor het slagen van de missie in Afghanistan.

Actors across theatre all have their part to play, and the military cannot counter corruption alone, but can and should play its part in this mission critical activity.⁵⁰

Dit wil natuurlijk niet zeggen dat alle corruptie klakkeloos moet worden geaccepteerd. Er is belastinggeld mee gemoeid en daar moet men *op een gezonde manier mee omgaan*.⁵¹ In iedere afzonderlijke situatie zal men moeten bepalen hoe het ontwikkelingsbelang zich verhoudt ten opzichte van de eigen waarden en normen.

Het omgaan met corruptie gaat altijd om dilemma's. Het strookt vaak niet met waar wij voor staan. Wat je ook doet is fout en dus kies je de minst slechte, de minst kwalijke [optie].⁵²

Ruimte binnen het mandaat

Het ISAF-mandaat is er niet op gericht om corruptie te bestrijden. De missie is gericht op het ondersteunen van het openbaar bestuur.⁵³

FOTOVN, E. KANALSTEIN

Afghaanse burgers nemen deel aan provinciale verkiezingen. Het is van belang om corruptie uit het hoogste bestuurlijke niveau, dat wil zeggen de regering, te halen

Strikt genomen zijn militairen dan ook niet verantwoordelijk voor corruptiebestrijding. In plaats daarvan is het de soevereine taak van het land zelf en dus het probleem van Afghanistan. Formeel gezien valt er niets te ondernemen als een burgemeester wordt vervangen door 'een vriendje' van een *warlord*.⁵⁴ Daarnaast staat niet alles onder internationale supervisie. Als een gouverneur besluit om graan van het World Food Programme achterover te drukken is het lastig om daar wat aan te doen. Ditzelfde geldt voor een schooldirecteur die boeken verduistert. Maar dit wil nog niet zeggen dat er niets aan te doen is. Corruptie, althans dat deel waar ISAF invloed op heeft, kan en moet wel degelijk worden aangepakt.

46 Interview met een TFU-commandant (10 juli 2009).

47 Interview met een Functioneel Specialist Rule of Law (4 juli 2009).

48 Interview met stafofficier CIMIC (21 juli 2009).

49 Interview met een PRT-commandant (31 augustus 2009).

50 *Countering corruption in Afghanistan Doctrine Note 10/01*, HQ LWC-LWDG-Afghan COIN Centre, 2010, 4.

51 Interview met een Functioneel Specialist IDEA (14 juli 2009).

52 Interview met een PRT-commandant (26 juni 2009).

53 UNSCR 1510 'authorizes expansion of the mandate of the International Security Assistance Force to allow it, as resources permit, to support the Afghan Transitional Authority and its successors in the maintenance of security in areas of Afghanistan outside of Kabul and its environs, so that the Afghan Authorities as well as the personnel of the United Nations and other international civilian personnel engaged, in particular, in reconstruction and humanitarian efforts, can operate in a secure environment, and to provide security assistance for the performance of other tasks in support of the Bonn Agreement'.

54 Interview met een stafofficier CIMIC Support Element (30 augustus 2009).

FOTO VN, F. WAEZ

Voor het 'Health Government' project zijn in 2008 circa drieduizend leraren opgeleid. Dit was een gemeenschappelijkinitiatief van de VN (UNICEF) en de Afghaanse regering

Daar waar militairen corruptie tegenkomen, moeten ze het proberen tegen te gaan.⁵⁵

Perceptie van de bevolking

Corruptie blijkt meer toelaatbaar voor Afghanen als het naar Afghaanse maatstaven acceptabel is. Sommige corrupte gedragingen blijken normaal en geaccepteerd en min of meer onderdeel van de *social fabric*. In Afghanistan worden veel zaken op een basale manier geregeld via familie- en stammenstructuren. Door een Nederlandse bril bekeken neigt het informele zakendoen al snel naar corruptie, maar zo zwart-wit blijkt het niet te zijn.

Een deel van de corruptie beschouwen de Afghanen als bijsnabbelen en wordt in veel gevallen ingegeven door pure noodzaak. Dergelijke corruptie wordt ook wel *one-handed corruption* genoemd – denk aan *bakhsheesh* –

en zien de Afghanen als olie in de machinerie. Anders is dat bij de welgestelde Afghanen die op buitenproportionele wijze misbruik maken van hun positie. De bevolking heeft er moeite mee als een minister in een mooi huis woont en een goedgevulde buik heeft.⁵⁶ Corruptie op dit niveau accepteren de Afghanen niet en vormt een van de redenen waarom de Afghaanse overheid een slechte naam heeft.

*Het is niet de vraag of iemand corrupt is, maar of iemand niet zo heel erg corrupt is, lichtte een Afghaanse politiecommandant toe.*⁵⁷ Het zijn de excessen die niet getolereerd worden en waar de Afghaanse bevolking zich vooral aan ergert. *Mensen die grof misbruik maken, geld afromen en daar huizen in Dubai van kopen.*⁵⁸ Dit grote graaiwerk wordt ook wel *two-handed corruption* genoemd.

Of een Afghaan corruptie tolereert hangt eveneens af van wat opportuun is. Eigenbelang maakt corruptie vaak acceptabel. Zo zal een moeder die haar zoon terugkrijgt uit de

55 Interview met een TFU-commandant (16 september 2009).

56 Interview met een commandant Provinciaal Reconstructie Team (15 juli 2009).

57 Interview met een stafofficier Operatiën (29 juli 2009).

58 Interview met een TFU-commandant (16 september 2009).

gevangenis het eerder accepteren dan een chauffeur die bij het passeren van een *road-block* tolheffing moet betalen. Afghanen zijn vaak pragmatische overlevers:

Een Afghaan zal toejuichen dat er in Tarin Kowt steekpenningen worden aangenomen zodat de weg er komt en hij naar Chora kan rijden. Het zal hem een zorg zijn dat GTZ⁵⁹ door Matiullah Khan beveiligd wordt en dat deze 'powerbroker' stevig aan het afromen is van Nederlands belastinggeld.⁶⁰

Alternatief voorhanden?

Het voorhanden zijn van een alternatief weegt zwaar mee in het omgaan met corruptie. Corruptie is eerder toelaatbaar als er geen andere mogelijkheid is. De grootste leverancier van bouwmaterialen in het zuiden van Afghanistan, tevens familielid van een krijgshoofd, kan woekeerprijzen vragen dankzij zijn afgedwongen monopoliepositie. Naar westerse ethische maatstaven zou men niet snel zaken doen met deze leverancier. Maar dan is de kans groot dat er helemaal geen bouwmaterialen kunnen worden bemachtigd, met alle gevolgen van dien. Soms is er geen (andere) keus.

Een soortgelijk dilemma levert het gebruikmaken van Afghaanse beveiligingsbedrijven op. Er zijn sterke aanwijzingen dat sommige milities de veiligheidssituatie beïnvloeden door op het ene moment bij te dragen aan de opstandelingen en op het andere moment juist de Taliban-leiders in Quetta om te kopen om de rust te herstellen.⁶¹

Effect van handelen

In sommige situaties kan het optreden tegen corruptie slechter uitpakken dan de corruptie zelf. Enige terughoudendheid is daarom op zijn plaats. Een gouverneur die betaald wordt om adviseurs in dienst te nemen die hem ondersteunen bij het bestuur en daarvoor vier broers in dienst neemt, maakt zich strikt genomen schuldig aan corruptie. Maar, nog afgezien van het feit dat nepotisme redelijk geaccepteerd is,⁶² kan het gedogen ervan de missie ten goede komen. Zou de gouverneur zijn broers niet inschakelen, dan kan hij zijn machtspositie

niet zeker stellen, met als consequentie dat hij niet meer met ISAF kan samenwerken. Er is kortom sprake van een wederzijds belang.

Indien het optreden tegen corruptie contra-productief kan werken lijkt het, in het belang van de missie en kortom de effectiviteit, zaak om ook pragmatisch en opportunistisch te zijn: niet zuiver moralistisch.⁶³

Omgaan met corruptie

Onderkennen en verifiëren

Voordat kan worden overgegaan tot handelen, moet men corruptie eerst onderkennen. In veel gevallen blijkt dit nog niet zo gemakkelijk. Van toepassing is het Afghaanse spreekwoord: *niets is wat het lijkt*.⁶⁴ Er gebeurt zo veel op de achtergrond dat men zelden honderd procent zeker kan zijn. Als een politiecommandant bijvoorbeeld wordt verdacht van het achterhouden van wapens, maar dit zelf ontkent, wie liegt er dan?

Achter ieder verhaal steekt weer een ander verhaal. Neem de politieszalarissen:

Ergens bovenin de trechter stort Nederland miljoenen euro's en daar rollen maar twintig agenten uit. Hier was sprake van een discrepantie, maar waar precies het probleem zat was niet vast te stellen.⁶⁵

Bewijzen zijn schaars in een land als Afghanistan. Vaak bestaan er alleen vermoedens. Afghanistan is bij uitstek een mondelinge samenleving, wat mede is ingegeven door de alomheersende ongeletterdheid. Bovendien zijn zaken vaak erg complex en gaan ze tot vele

59 Bedoeld wordt de Duitse ontwikkelingsorganisatie *Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit* (GTZ).

60 Interview met een TFU-commandant (10 juli 2009).

61 E.C.G.J. Van Duren, 'Money is ammunition in Afghanistan', in: *Militaire Spectator*, 179 (2010) (11) 566.

62 Sterker nog, in sommige gevallen verwacht de bevolking dit zelfs.

63 Interview met een Functioneel Specialist Rule of Law (29 juni 2009).

64 Interview met een stafofficier Operatiën (29 juli 2009).

65 Interview met een stafofficier Inlichtingen (16 juli 2009). Nederland leverde een bijdrage aan het 'Law and Order Trust Fund' dat wordt beheerd door het Ontwikkelingsprogramma van de Verenigde Naties UNDP. Uit dit fonds worden de politieszalarissen betaald.

jaren terug. Dit maakt het *moelijk om er een vinger achter te krijgen*.⁶⁶

Bij het constateren van mogelijke corruptie zal het in eerste instantie gaan om het verzamelen van informatie om de feiten en omstandigheden zoveel mogelijk te achterhalen. Wanneer er sprake van corruptie lijkt te zijn, kunnen militairen op een aantal manieren reageren.

Aankaarten in de Afghaanse lijn

Allereerst kan men corruptie aankaarten in de Afghaanse lijn. Hoewel het feitelijk niet de taak van ISAF is om autoriteiten op de vingers te tikken, is het wel mogelijk hen hierop aan te spreken. *Voor een keer kan iets worden getolereerd maar, af en toe moet men zeggen: tot hier en niet verder*.⁶⁷

Militairen moeten laten zien dat zij zich niet zomaar voor de gek laten houden:

Het is de taak van ISAF om ze continu te pushen zodat ze niet kunnen versloffen.⁶⁸

De respondenten benadrukken dat niet alles wat aan de bevoegde Afghaanse autoriteiten wordt doorgegeven succesvol is. Iets kan ter sprake worden gebracht, maar het blijft een afweging van de Afghanen in hoeverre er iets mee gedaan wordt en *kán* worden. De praktijk wijst uit dat de Afghaanse invloed niet altijd toereikend is. Zo kreeg een politiecommandant in Uruzgan te horen dat één van zijn districtscommandanten corrupt was. Hij zei niets te kunnen doen omdat hij vanuit Kabul zou worden tegengehouden. Dit bleek ook het geval bij de gouverneur. Ontslag was niet mogelijk, aangezien de man directe lijnen met president Karzai had.

Kortom: de formele en de feitelijke macht zijn niet hetzelfde. Niet alles kan via de formele lijn gedaan worden.⁶⁹

Opvoeren van controle en toezicht

Een andere manier om corruptie tegen te gaan is door de controle en het toezicht op te voeren. Bij een project in Uruzgan zouden zaden worden uitgedeeld aan Afghaanse boeren. Achteraf bleek dit volledig gecorrumpeerd:

Het zaad werd alleen uitgedeeld aan de familie van een zekere machthebber (...) er was geen boer die iets gekregen heeft.⁷⁰

Het ontbreken van transparantie is een groot probleem en de systemen die corruptie moeten tegengaan, ontbreken. Het feit dat veel ISAF-eenheden gebruik maken van Afghanen en Afghaanse mechanismen maakt toezicht lastig. En daarnaast maakt de grote hoeveelheid projecten het onuitvoerbaar om alles te controleren. Een en ander wordt bemoeilijkt door de veiligheidssituatie. Dit alles maakt controle lastig maar niet onmogelijk.

ISAF-troepen kunnen zorgen dat de Afghanen op het 'goede pad' blijven door nauwer toezicht en intensievere begeleiding van bestuurders. Concreet valt te denken aan het gebruik van gespreksverslagen met daarbij fotomateriaal van diegene(n) die men gesproken heeft.

De wijze van betaling is een andere manier om enige zekerheid in te bouwen. Het geld dient niet allemaal in een keer uitgegeven te worden, maar verspreid in termijnen. Verder is het aan te raden het geld in het bijzijn van andere Afghanen te overhandigen. Een foto van dit moment kan dienen als bewijs dat de persoon in kwestie het geld heeft gekregen. Om de transparantie te vergroten kan men ervoor kiezen om vooral zaken te doen op lokaal niveau.

Meer nog dan de Afghaanse autoriteiten lijkt de bevolking belang te hechten aan kwaliteit en een degelijke afronding. Vergaderingen als *shura's* kunnen het draagvlak voor bepaalde beslissingen vergroten. De informele sociale controle kan het risico van corruptie verder beperken. Een schot in de roos waren bijvoorbeeld de *Community Based Organizations* waarbij het PRT in Uruzgan rechtstreeks geld gaf

66 Interview met een commandant Missieteam (7 juli 2009).

67 Interview met een Functioneel Specialist IDEA (14 juli 2009).

68 Interview met een stafofficier CIMIC (21 juli 2009).

69 Interview met een PRT-commandant (15 juli 2009).

70 Idem.

aan dorpelingen gedurende *shura's*⁷¹ zodat zij zelf verantwoordelijk werden voor het verder regelen van projecten.⁷²

Invullen van randvoorwaarden

Het merendeel van de corruptie is een manier om te overleven. En *dit is meteen de sleutel tot de oplossing*.⁷³ Door de aanleiding (deels) weg te nemen, kan men corruptie terugdringen. Bovendien maakt dit het mogelijk mensen terecht te wijzen. Door de ethische lat hoger te leggen, kan ISAF de Afghaanse autoriteiten helpen om zich meer bewust te worden. Bijvoorbeeld door te zorgen dat overheidsdienaren een salaris krijgen waarvan ze kunnen leven. Een goede ontwikkeling is dat er in 2009 een bank is geopend in Tarin Kowt, met een apart filiaal in het kamp van het Afghaanse leger. Soldaten, maar ook agenten, krijgen hun loon nu rechtstreeks van de bank. Hierdoor is een betere borging van de inkomsten ontstaan en neemt de noodzaak om corrupt te zijn af. Voor de TFU werkte dit alles positief door bij het opbouwen van het politieapparaat. De politie wint uiteindelijk in aanzien in de ogen van de bevolking, waardoor ze effectiever kan werken.⁷⁴

Uitoefenen van informele druk

Het mandaat en de daaruit vloeiende bevoegdheden mogen weliswaar beperkt zijn, in uitzonderlijke gevallen kan er (informele) druk worden uitgeoefend om corruptie tegen te gaan. Militaire eenheden behoren vaak tot de grootste *powerbrokers* van het gebied waarin zij opereren. Een machtsmiddel is bijvoorbeeld het dichtdraaien van de geldkraan, of het dreigen daarmee.

Als mensen het echt te gek maken, is het mogelijk om ze aan de kant te zetten door druk uit te oefenen op de overheid.⁷⁵ Daarmee wordt het signaal aan de bevolking afgegeven dat corruptie waar mogelijk wordt aangepakt. Ook al laat het eindresultaat te wensen over, dan nog draagt het bij aan het winnen van *hearts and minds*.

'Comprehensive approach'

Het is van belang om corruptie uit het hoogste bestuurlijke niveau, dat wil zeggen de regering,

te halen. Alleen dan wordt de zogeheten *two-handed corruption* aangepakt en wordt het gemakkelijker om *one-handed corruption* te tackelen. Het tegengaan van corruptie op provinciaal niveau heeft alleen kans van slagen als het ook op nationaal niveau wordt aangepakt, te beginnen bij de president zelf. In dit proces is het wenselijk om bestuurders met schone handen te onderkennen en naar voren te schuiven.

FOTO AVDD, E. KLJIN

Controle bij een politiepost in Kunduz, 2011

Daarnaast kunnen bestuurders intensiever worden begeleid. Het ontstaan van een zogeheten sociaal contract tussen bestuurder en begeleider kan toekomstige corruptie verminderen.

Een goed bestuurlijk apparaat dat draagvlak heeft onder de bevolking is essentieel. Vanuit Nederlands perspectief bekeken, kan daar eigenlijk alleen naartoe worden gewerkt door middel van een gezamenlijke inspanning van Ontwikkelingssamenwerking, Buitenlandse Zaken en Defensie, maar ook bijvoorbeeld

71 Men streefde ernaar om minimaal een dozijn mensen van verschillende families bij elkaar te krijgen.

73 Interview met een TFU-commandant (10 juli 2009).

74 Interview met een TFU-commandant (16 september 2009).

75 Interview met een stafofficier CIMIC (11 augustus 2009).

FOTO AVDD, E. KLJIN

Trainingsmissie in Kunduz. Corruptiebestrijding dient idealiter te worden geïntegreerd in de 'comprehensive approach' en het bredere proces van wederopbouw

Justitie, Financiën en Landbouw. Van belang is een goede balans tussen militairen en civiele vertegenwoordigers. Corruptiebestrijding dient idealiter te worden geïntegreerd in de comprehensive approach en het bredere proces van wederopbouw. Hierbij is het vooral zaak om *de weg van de geleidelijkheid*⁷⁶ te bewandelen, waarbij geldt: *with an Afghan face at an Afghan pace*.⁷⁷

Ten slotte

In dit artikel hebben we geprobeerd om inzicht te geven in het fenomeen corruptie, hoe het zich manifesteert, welke gevolgen het heeft en hoe ermee kan worden omgegaan. Allereerst is het van belang om te beseffen dat het definiëren van het begrip corruptie lastig is. Wat in onze ogen corrupt is, hoeft niet noodzakelijk ergens anders ook corrupt te zijn. Vooral de duiding van vriendjespolitiek blijkt problematisch. Kennis van het acceptatieniveau en de nuances verschillen is daarom onontbeerlijk.

Corruptie heeft meerdere effecten op een samenleving, waarvan de meeste nadelig zijn. Zo werkt het verstikkend op de economie, kost tijd en geld, gaat ten koste van het gevoel van veilig-

heid, ondermijnt het vertrouwen in en de legitimiteit van de staat, en vergroot de kans op conflicten. Ook op de ISAF-missie heeft corruptie een negatieve impact. Het werkt demotiverend, leidt tot inefficiëntie en vertraging, kost geld, maakt dat bestedingen lastig te verantwoorden zijn en gaat ten koste van het vertrouwen van de bevolking. Samenvattend: corruptie staat wederopbouw in de weg. Het verdient dan ook onze aandacht.

De eerste stap om de negatieve gevolgen van corruptie tegen te gaan is om vast te stellen of er inderdaad sprake is van corruptie. Op basis hiervan kan worden opgetreden door bijvoorbeeld de directe aanleiding tot corruptie (deels) weg te nemen, het toezicht te verbeteren of het in de nationale lijn aan te kaarten. Initiatieven moeten zijn gericht op preventie, detectie, vervolging en attitudeverandering. Hierbij zijn zichtbare en tastbare acties op de korte termijn net zo belangrijk als strategieën op de lange termijn.

Van belang is verder dat de verwachtingen realistisch zijn. Corruptie lijkt – zeker op de korte termijn – onvermijdbaar. In het belang van de missie moet het soms toelaatbaar zijn om corrupte gedragingen te tolereren. Militairen in het inzetgebied worden continu geconfronteerd met dilemma's over wat wel en niet toe te staan. Bij de afweging die militairen hierbij maken kunnen ze de volgende elementen meewegen: het mandaat en de ruimte om te handelen, de perceptie van de lokale bevolking op corruptie, de aanwezigheid van alternatieven en mogelijke (neven)effecten van het handelen.

Het onderkennen van en omgaan met corruptie is meestal complex en bevat vaak veel tegenstrijdigheden. Als zodanig vergt het nogal wat van uitgezonden personeel. Bij het merendeel van de geraadpleegde militairen bestaat behoefte aan een grondigere voorbereiding op het vlak van corruptie en de bestrijding ervan. Een beter besef van (de omgang met) corruptie draagt bij aan een gezamenlijke koers. Dit zal de effectiviteit van een missie ten goede komen. ■

⁷⁶ Interview met een commandant Missieteam (18 september 2009).

⁷⁷ Interview met een PRT-commandant (27 augustus 2009).

Voortekenen van terroristische aanslagen

Is vroegtijdige herkenning mogelijk?

Preventie van terrorisme is een onderwerp dat niet alleen voor medewerkers van politie- en veiligheidsdiensten van belang is. Ook militairen kunnen tijdens hun werk, hetzij dicht bij huis in Nederland, hetzij tijdens missies elders ter wereld, worden geconfronteerd met tegenstanders die gebruik maken van terroristische tactieken. Het identificeren van betrouwbare indicatoren voor terroristische handelingen en gedragingen, die bovendien nog een voorspellend karakter hebben, is een uitdaging van formaat. Om dit te illustreren worden in dit artikel enkele theoretische en praktische aandachtspunten voor het gebruik van dergelijke signalen om terrorisme te voorkomen kritisch beschouwd.

B.W. Schuurman MA, maj (R) drs. J.G.M. Bijen en mr. dr. Q.A.M. Eijkman*

Terroristische aanslagen vinden zelden spon-
taan plaats. Deze vaak complexe operaties
vereisen de werving van geschikte kandidaten,
het vergaren van de nodige expertise, een nau-
keurige operationele planning en een scala
aan praktische voorbereidingen.¹ Ondertussen
moeten terroristische organisaties financiële
middelen verwerven opdat de leden kunnen
voorzien in hun levensonderhoud en om de
operationele kosten te dekken.

Obstakels

Tevens kunnen terroristische organisaties
te maken krijgen met obstakels die indirect
gerelateerd zijn aan hun doel en binnen het
kader van de *operational security* zijn te

plaatsen. Hierbij valt te denken aan de nood-
zaak om versluierd taalgebruik te hanteren om
de onderlinge communicatie af te schermen,
het geheimhouden van ontmoetingen en meer
geavanceerde vormen van contra-inlichtingen-
activiteiten, zoals het weren van mogelijke
infiltranten of verklikkers.²

Dit soort processen kost tijd en geld. Het is
bijzonder lastig om ze te allen tijde geheel van
de buitenwereld af te schermen. Bij de voor-
bereiding van een terroristische aanslag wor-
den onherroepelijk 'indicatoren' gegenereerd.
Dit zijn handelingen of gedragingen van
(leden van) het terroristisch samenwerkings-
verband die, mits tijdig waargenomen en cor-
rect geïnterpreteerd door terrorismebestrijders,
gebruikt kunnen worden om aanslagen te
voorkomen. De vraag is echter: waarop moet
worden gelet?

Opzet artikel

In deze bijdrage zullen we de mogelijkheden
voor het tijdig herkennen van de voortekenen
van terroristische aanslagen kritisch beschou-

* Bart Schuurman is junior onderzoeker bij het Centrum voor Terrorisme en Contra-terrorisme (CTC) en promoveert op een aanverwant onderwerp. Joop Bijen is als onderzoeker verbonden aan het CTC. Quirine Eijkman is senior onderzoeker/docent bij het CTC en fellow bij het ICCT-The Hague. De auteurs bedanken Paul Abels, Edwin Bakker en Wanda den Boer voor hun nuttige commentaar op eerdere versies van dit artikel.

1 C.J.M. Drake, *Terrorists' target selection* (Basingstoke, MacMillan Press, 1998).

2 Zie in het bijzonder: Brent L. Smith *et al*, 'Pre-incident indicators of terrorist incidents: the identification of spatial and temporal patterns of preparatory behavior of international and environmental terrorists' (US Department of Justice, mei 2008).

FOTO ANP

NOVA wist de hand te leggen op het videotestament van terreurverdachte Samir A. Onderzoek naar indicatoren van terrorisme toont aan dat er ook talloze gevallen bekend zijn van individuen die ondanks een (tijdelijke) hang naar radicalisme nooit tot geweld zijn overgegaan

wen. Daarnaast beschrijven we in hoofdlijnen wat vooraanstaande onderzoekers op dit gebied te weten zijn gekomen over de feitelijke indicatoren van terrorisme. Door deze tweeledige aanpak hopen we met dit artikel een bijdrage te kunnen leveren aan de vragen of, en zo ja welke, indicatoren van terrorisme gebruikt kunnen worden in de opsporingspraktijk.

Na een korte beschouwing over indicatoren van terrorisme in de bestaande literatuur, besteden we aandacht aan de waarde en de betrouwbaarheid van indicatoren en de uitdagingen die een rol spelen bij de waarneming ervan. Daarna bespreken we hoe een goede informatie-uitwisseling tussen (met contra-terrorisme belaste) overheidsdiensten de praktische toepasbaarheid van indicatoren kan vergroten.

Vervolgens volgt een bespreking van enkele vooraanstaande onderzoeken naar indicatoren van terrorisme. Tot slot zullen in de conclusie de belangrijkste bevindingen worden onderstreept.

Stapsgewijs naar een terroristische aanslag?

Het aantal onderzoekers dat zich bezighoudt met de voortekenen van terrorisme is bescheiden. Degenen die zich op dit onderwerp richten vormen een mengeling van wetenschappers en veiligheidsexperts, waarbij vooral de laatste categorie op zoek is naar praktische kennis ten dienste van de contraterroreerpraktijk.

Veel onderzoekers binnen dit relatief kleine vakgebied brengen een fasering aan in het 'voorbereidingstraject' dat terroristische groeperingen doorlopen. Sommige auteurs richten zich hierbij vooral op de 'laatste fasen' voorafgaand aan een aanslag: het vergaren van geweldsmiddelen, de selectie en observatie van het doelwit en de uiteindelijke uitvoering van de aanslag.³ Anderen hanteren een breder perspectief en onderzoeken ook de hieraan voorafgaande fasen van radicalisering en (informele) rekrutering.⁴

Theorie versus praktijk

In theorie maakt de laatstgenoemde benadering het mogelijk om terrorisme te voorkomen door in te grijpen voordat er sprake is van daadwerkelijke voorbereidingshandelingen voor het plegen van een aanslag. Zoals onderzoekers Tinka Veldhuis en Jørgen Staun echter opmerken, zijn veel radicaliseringmodellen gebaseerd op een te betwisten aanname, namelijk dat een radicaliseringproces lineair en deterministisch van aard is.⁵ Dat wil zeggen dat de persoon in kwestie, eenmaal verwickeld in een radicaliseringstraject, onherroepelijk steeds extremer zal worden. Extremisme en het gebruik van geweld volgen dan bijna als vanzelfsprekend op radicalisme.

Maar in de praktijk zijn er talloze voorbeelden van individuen die ondanks een (tijdelijke) hang naar radicalisme nooit tot geweld zijn

3 Zie bijvoorbeeld: M. Tama, 'Vulnerabilities in the terrorist attack cycle' (STRATFOR, september 2005); A.Chengara, 'Indicators of terrorist attacks' in: *Security Research Review* 1 (2004) (1) 1-7; Metropolitan Transportation Authority of New York, 'Seven signs of terrorist activity' (The Jewish Federations of North America, 2010). <http://www.scnus.org/page.aspx?ID=101218>; N.Razzaq, 'The detection and prevention of preparatory terrorist acts' (Policelink, 2009). <http://policelink.monster.com/training/articles/42681-the-detection-and-prevention-of-preparatory-terrorist-acts>.

4 Zie bijvoorbeeld: C.Yfke Sikkema *et al.*, 'Indicaties van Islamitisch terrorisme' (Zoetermeer, KLPD/DNRI, 2006) 1-57; M.D. Silber en A. Bhatt, 'Radicalization in the West: the homegrown threat' (New York Police Department, 2007) 1-90; L. Clutterbuck en R.Warnes, 'Exploring patterns of behaviour in violent jihadist terrorists: an analysis of six significant terrorist conspiracies in the UK' (RAND, 2011) 1-116.

5 T. Veldhuis en J. Staun, *Islamist radicalisation: a root cause model* (Den Haag, Clingendael, 2009) 17-19.

overgegaan.⁶ Van een lineaire progressie van radicalisme naar gewelddadig extremisme lijkt daarom niet zonder meer sprake te zijn. Daarmee boeten radicaliserings- en rekruterings-indicatoren als voortekenen van terrorisme aan kracht in.⁷

Onderzoek naar de planning- en voorbereidingsactiviteiten van terroristen richt zich op een veel later tijdstip in de aanloop naar een aanslag. Hierbij komen de volgende vragen aan de orde: hoe komen extremistische organisaties of individuen aan wapens, geld en de technische expertise om bijvoorbeeld explosieven te fabriceren? Op welke manieren kunnen terroristen hun operaties afschermen van de buitenwereld? Wat zijn veelgemaakte fouten van dit soort samenwerkingsverbanden, die tot detectie door politie- en veiligheidsdiensten kunnen leiden?⁸

In tegenstelling tot tekenen van radicalisering of rekrutering zijn de meer praktische voorbereidingshandelingen over het algemeen eenvoudiger als zodanig te herkennen. De acquisitie van wapens en explosieven is immers, zeker in een land waar het privébezit ervan verboden is, een relatief belangrijke aanwijzing voor een geweldsintentie.

Context is relevant

Uiteraard blijft de context waarin de signalen worden waargenomen zeer belangrijk. Immers, hoewel uit recente voorbeelden blijkt hoe gevaarlijk het maken van vuurwerkbommen en het verzamelen van munitie uit de Tweede Wereldoorlog kan zijn, hebben dergelijke hobbyisten hoogstwaarschijnlijk geen terroristische ambities, al gaat het hier wel om strafbare feiten.⁹

Daarnaast vormt de aanschaf van veel componenten die kunnen worden gebruikt voor de constructie van een explosief, zoals batterijen, elektrische circuits en mobiele telefoons, op zichzelf geen aanwijzing dat iemand een bom zou willen fabriceren. Toch blijkt uit een aantal recente voorvallen van jihadistisch terrorisme, dat pogingen van verdachten om kennis over de constructie van bommen op te doen of

om explosieven te verkrijgen, sterke aanknopingspunten kunnen vormen voor veiligheids- en opsporingsinstanties om preventief op te treden.¹⁰

Wat maakt indicatoren bruikbaar?

Ongeacht welke fase uit een voorbereidings-traject wordt onderzocht, dienen indicatoren aan twee voorwaarden te voldoen willen ze een praktische bijdrage kunnen leveren aan het voorkomen van terrorisme. Ten eerste moeten ze betrouwbaar zijn in de zin dat ze zo ondubbelzinnig mogelijk *terroristische* intenties verraden en niet, bijvoorbeeld, een tijdelijke interesse in een radicaal gedachtegoed.

Met andere woorden, een indicator die zeer uiteenlopend kan worden geïnterpreteerd, is minder betrouwbaar dan een indicator die slechts op een beperkt aantal aan terrorisme te relateren manieren kan worden geduid. Het is evident dat er hierbij geen 'heilige graal' bestaat. Een indicator die zowel van te voren waarneembaar als eenduidig aan terrorisme te koppelen is, bestaat niet. Het zal altijd gaan om een samenstelling van indicatoren en contextuele informatie die vroegtijdige detectie mogelijk maakt.

De tweede voorwaarde waaraan indicatoren moeten voldoen is dat deze signalen waargenomen kunnen worden vóórdat een aanslag heeft plaatsgevonden.¹¹ Deze twee eigenschappen – betrouwbaarheid en waarneembaarheid – bepalen in hoge mate de mogelijkheden voor het gebruik van indicatoren bij het vroegtijdig ingrijpen ter voorkoming van een terroristische

6 T. Veldhuis en J. Staun, *Islamist radicalisation*, 17-19; F. Geelhoed, *Purification & resistance: global meanings of Islamic fundamentalism in the Netherlands* (Proefschrift, Erasmus Universiteit Rotterdam, 2011).

7 L. Clutterbuck en R. Warnes, 'Exploring patterns of behaviour in violent jihadist terrorists: an analysis of six significant terrorist conspiracies in the UK', (RAND, 2011) 47-49.

8 M. S. Hamm, *Terrorism as crime: from Oklahoma City to al-Qaeda and beyond* (New York, New York University Press, 2007).

9 'EOD ontmantelt gevaarlijke vuurwerkbom 14-jarige', *De Volkskrant* (30 december 2011); 'Dode Hedel was verzamelaar munitie', *Omroep Gelderland* (29 januari 2011).

10 Zie bijvoorbeeld de contraterroerisme operaties *Alberich* (Duitsland 2006-2007), *Crevice* en *Rhyme* (Groot-Brittannië 2003-2004) en *Pendennis* (Australië 2004-2005).

11 L. Clutterbuck en R. Warnes, 'Exploring patterns of behaviour in violent jihadist terrorists: an analysis of six significant terrorist conspiracies in the UK' (RAND, 2011) 50.

aanslag. In de komende twee paragrafen gaan we hier nader op in.¹²

Betrouwbaarheid van indicatoren

Om de betrouwbaarheid of waarde van specifieke indicatoren vast te stellen zou er onderzoek kunnen worden gedaan naar aanslagen uit het verleden om zo te bepalen welke handelingen of activiteiten relatief gezien het meeste voorkwamen en in hoeverre ze direct verband hielden met de te plegen aanslag. Hoe vaker of evidenter een bepaalde handeling of gedraging daadwerkelijk een voorteken van terrorisme is gebleken, hoe betrouwbaarder dit signaal als indicator dienst zou kunnen doen.

Op dergelijke wijze zou een indicatielijst van voortekenen kunnen worden opgesteld die een sterke correlatie vertonen met de intentie om een terroristisch misdrijf te plegen. Het werk van Sikkema en haar collega's vormt een eerste aanzet in die richting. Zo stellen zij ten aanzien van jihadistisch terrorisme dat het uitvoeren van een voorverkenning van een mogelijk doelwit, opvallend reisgedrag in combinatie met het veelvuldig 'verliezen' van reisdocumenten en een lange periode van afwezigheid zonder duidelijke reden, drie afzonderlijke indicatoren zijn die als betrouwbaar kunnen worden aangemerkt, in de zin dat ze daadwerkelijk duiden op terroristische intenties.¹³

Complicaties

Meer onderzoek van soortgelijke aard zou onze kennis over betrouwbare indicatoren ongetwijfeld vergroten, en zou daarom waardevol kunnen zijn. Als praktisch hulpmiddel in de opsporingspraktijk kleven aan een lijst met op historisch onderzoek gebaseerde indicatoren echter drie bezwaren. Ten eerste is er de vraag of terroristische organisaties uit verschillende tijdsgewrichten en verschillend in organisatorische vorm en ideologische overtuiging wel vergelijkbare indicatoren 'afgeven'. Zijn er voldoende overeenkomsten tussen, bijvoorbeeld, de in de jaren 1970-1980 in Italië actieve Rode

Brigades en de jihadisten verantwoordelijk voor de aanslagen in Londen in 2005 om tot algemeen geldende indicatoren te komen?

Met andere woorden, toekomstig onderzoek op dit gebied zal zich moeten buigen over de vraag of er op grote lijnen valt te generaliseren over de voorbereidingstrajecten van terroristische organisaties of dat er per 'soort' terrorisme een aparte lijst met indicatoren opgesteld dient te worden.

De tweede complicatie ten aanzien van de betrouwbaarheid van indicatoren is de vraag in hoeverre in het verleden vertoonde manieren van opereren ook door de terroristen van morgen zullen worden toegepast. Hiermee wordt overigens geen steun betuigd aan het dubieuze idee dat er sinds 11 september een fundamenteel 'nieuwe' vorm van terrorisme zou zijn ontstaan. Maar we willen wel wijzen op de snelle en voortdurende maatschappelijke en technologische veranderingen die terroristen nieuwe kansen bieden om steun te verwerven, fondsen

12 Sikkema *et al.*, 'Indicaties van Islamitisch terrorisme', v, 19-22.

13 *Ibidem*, 22.

Treinkaping. Het is nog maar de vraag in hoeverre toekomstige terroristen methoden uit het verleden zullen toepassen.

Dit bemoeilijkt het onderzoek naar indicatoren van terrorisme

zorgen dat unieke facetten van actuele dreigingen onderbelicht of zelfs onopgemerkt blijven. Een open en kritische blik blijft te allen tijde noodzakelijk om te voorkomen dat terrorismebestrijders zich te veel gaan richten op het 'vechten van de vorige oorlog'. Kennis over de voorbereidingshandelingen van organisaties zoals de Baskische ETA biedt waarschijnlijk weinig inzicht in hoe bijvoorbeeld cyberterroristen opereren.

Waarneembaarheid van indicatoren

Het opstellen van een praktisch toepasbaar overzicht van betrouwbare indicatoren voor terroristische activiteiten met een voorspellend karakter is een uitdaging van formaat. Maar zoals eerder opgemerkt, zou een dergelijke indicatielijst nog niet voldoende zijn om een daadwerkelijke bijdrage te leveren aan het vroegtijdig opsporen van terroristische misdrijven. Daartoe moeten de indicatoren namelijk ook nog waargenomen kunnen worden voordat een mogelijke aanslag plaatsvindt.

Actieve detectie

De 'actieve' detectie van indicatoren speelt vooral een rol gedurende lopende onderzoeken van veiligheids- en opsporingsdiensten, waarbij deze zich kunnen afvragen of de handelingen en gedragingen van de personen in kwestie een terroristische agenda suggereren. Meer kennis over indicatoren kan hier een bijdrage leveren aan een meer accurate risico-inschatting.

Passieve detectie

Bij de 'passieve' detectie van de voortekenen van terrorisme daarentegen, verkrijgen veiligheids- en opsporingsdiensten deze informatie buiten de kaders van hun eigen bestaande onderzoeken om. Omdat zowel de politie- als inlichtingendiensten een beperkte capaciteit hebben om onderzoek te verrichten en zo

te vergaren en geweld toe te passen. De mogelijkheden om via het internet gelijkgestemden te vinden en informatie en expertise uit te wisselen vormen bijvoorbeeld een geheel nieuw instrument voor terroristen (en hun bestrijders). Twee decennia geleden was dat instrument er simpelweg nog niet.¹⁴

Daarnaast zijn terroristen geen passieve subjecten maar intelligente personen die er bewust naar zullen streven om degenen die op hen jagen te slim af te zijn, bijvoorbeeld door zich niet te conformeren aan veronderstelde voorbereidingstrajecten. Het valt dan ook simpelweg niet te garanderen dat in het verleden geobserveerd gedrag en handelingen zich ook in de toekomst zullen voordoen.

Gevaar van blikvernauwing

De derde en misschien wel belangrijkste complicatie, is het gevaar van blikvernauwing. Een te grote nadruk op de indicatoren van terrorisme zoals die zich in het (recente) verleden hebben gemanifesteerd, zou ervoor kunnen

14 I. Duyvesteyn, 'How new is the new terrorism?' in: *Studies in Conflict & Terrorism* 27 (2004) (5) 439-454.

‘actief’ informatie in te winnen, zijn ‘passieve’ detectoren, zoals bijvoorbeeld grenscontroles uitgevoerd op vliegvelden en havens, bijzonder belangrijk om personen in kaart te brengen die een dreiging zouden kunnen vormen.

Indicatoren van terrorisme leveren daarom pas een maximale bijdrage aan preventie, wanneer ze ook ‘passief’ geregistreerd kunnen worden. Andere overheidsinstanties, zoals de douane, maar ook burgers, kunnen bij deze passieve detectie een cruciale rol spelen.

De rol die burgers kunnen spelen bij de vroegtijdige detectie van terroristische complotten is opvallend. Zo sloeg in 2005 een Australische chemicus alarm na de verkoop van grote hoeveelheden chemicaliën die konden worden

om hun plannen te dwarsbomen door de kunstmest te verwisselen met een variant die niet gebruikt kon worden voor de fabricage van een bom.¹⁶

Een jaar later vonden, wederom in Groot-Brittannië, aanhoudingen plaats nadat een vrouw verdachte geuren waren opgevangen die uit het lege appartement naast dat van haar kwamen. Na doorzoeking van de woonruimte bleek er sprake te zijn van pogingen om een gifgas te produceren.¹⁷

Grootschalige passieve detectie – een Orwelliaans gevaar?

Om een hoge dekkingsgraad van passieve informatie-inwinning te garanderen, kunnen politie en inlichtingendiensten er echter niet vanuit gaan dat er altijd alerte burgers zullen zijn. Vandaag de dag biedt informatietechnologie wat betreft de passieve inwinning en analyse van persoonsgebonden informatie veel mogelijkheden. Al geruime tijd neemt de capaciteit van westerse overheden om informatie te vergaren over hun burgers toe. Denk hierbij bijvoorbeeld aan het plaatsen van toenemende aantallen beveiligingscamera's en het opnemen van biometrische gegevens in identiteitsdocumenten, tot de ontwikkeling en aaneenschakeling van diverse (internationale) databases met persoonsgegevens en het opslaan en monitoren van bijvoorbeeld internetverkeer.

De vraag is echter of deze ontwikkelingen een significante bijdrage leveren aan het bestrijden van terrorisme. Daarnaast is het de vraag of de bredere maatschappelijke gevolgen van toenemende overheidscontrole te rechtvaardigen zijn.¹⁸ Nog afgezien van het belang van de rechtsstaat en de inbreuk op grondrechten, zoals het recht op privacy, is het vooralsnog de vraag of de huidige kwaliteit en kwantiteit van technologische observatie- en monitoringsmiddelen voldoende is om opsporingsinstanties in staat te stellen terroristische misdrijven op passieve wijze vroegtijdig te signaleren.¹⁹

Ter illustratie: na de gebeurtenissen van 11 september 2001 probeerde de Duitse overheid mid-

Burgers spelen een opvallende rol bij de detectie van terroristische complotten

gebruikt voor de fabricage van bommen. Dit was voor de Australische politie het teken om een groep personen die zij al langer in de gaten hield, in te rekenen. Uit de rechtszaak die volgde zou blijken dat het hier om het grootste terroristische netwerk in de geschiedenis van Australië ging.¹⁵

In februari 2004 werden de Britse autoriteiten gebeld door een medewerker van een opslagbedrijf, die rapporteerde over een klant die al enkele maanden 600 kilo kunstmest had opgeslagen. Deze informatie bevestigde de dreiging die van enkele reeds onder observatie staande individuen uitging, en stelde de Britten in staat

15 M. Colvin, 'Terror cells in Sydney and Melbourne connected', (ABC News, 20 september 2011).

16 K. Howells, *Could 7/7 have been prevented? Review of the intelligence on the London terrorist attacks on 7 July 2005* (The Stationary Office, 2009), 10; 'Five get life over UK bomb plot', *BBC News* (30 april 2007).

17 G.L. Kelling en W.J. Bratton, 'Policing terrorism' in: *Civic Bulletin* (2006) (43) 1.

18 Q. Eijkman en B.Schuurman, 'Preventive counterterrorism and non-discrimination in the European Union: the need for systematic evaluation' (International Centre for Counter-Terrorism, 2011) 5-8; W.P. Bloss, 'Transforming US police surveillance in a new privacy paradigm' in: *Police Practice and Research* 10 (2009) (3) 228-229, 233-235.

19 Zie noot 18.

dels de controversiële techniek van de *Rasterfahndung* ('sleepnet') potentiële jihadistische terroristen op eigen bodem op te sporen. Aan de hand van criteria als leeftijd, geslacht, land van herkomst en geloofsovertuiging werden databases met miljoenen persoonsgegevens doorzocht. Van de circa 32.000 individuen die zo werden aangemerkt voor verder onderzoek bleken er zich nul aan terrorisme gerelateerde misdrijven schuldig te hebben gemaakt.²⁰

Zelfs met behulp van moderne informatie-technologie blijkt het dus bijzonder lastig om zonder een reeds bestaande verdenking van een misdrijf terroristische complotten op te kunnen sporen. Wellicht dat het technische antwoord op deze vraag ligt in de aanleg van nog gedetailleerdere databases of de inwinning van meer en actuelere informatie over burgers dan reeds het geval is. Maar het nadeel van een dergelijke aanpak is dat vrijwel alle burgers zo het risico lopen om aan een hoge mate van continue geautomatiseerde controle te worden onderworpen. Dit wekt al snel het schrikbeeld op dat George Orwell in zijn klassieker *1984* beschrijft van de alwetende totalitaire overheid.²¹

Uiteraard is dit gechargeerd gesteld en zijn er mogelijkheden om de passieve detectie van mogelijke voortekenen van terrorisme te verbeteren zonder dat overheden zich als *Big Brother* gaan gedragen. Bijvoorbeeld door het invoeren van een strengere democratische controle op politie- en veiligheidsdiensten.²² Het is echter van belang om de discussie over de vroegtijdige signalering van terrorisme niet alleen op een technisch niveau te voeren, maar deze ook te koppelen aan bredere maatschappelijke implicaties, zoals de gevolgen voor het recht op dataprotectie en een eerlijk proces.

Zoals Beatrice de Graaf en Quirine Eijkman beargumenteren, is er weinig bekend over de neveneffecten van (preventieve) terrorismebestrijding. Bovendien laten digitale veiligheidsmaatregelen op basis van 'verdachtenprofielen' en de analyse van risicopopulaties om mogelijke terroristen te identificeren, qua nauwkeurigheid vaak nog te wensen over.²³

FOTO REUTERS

Gelowitz (midden) werd ervan beschuldigd tot een radicaal islamitische terreurgroep te behoren, die acties voorbereidde tegen Amerikaanse doelen in Duitsland

Het belang van informatie-uitwisseling

Hoewel er dus de nodige beperkingen zitten aan de grootschalige passieve detectie van indicatoren van terrorisme, is de bruikbaarheid van signalen die toevalligerwijs worden opgemerkt van groot operationeel belang. Het verbeteren van de informatie-uitwisseling tussen overheidsdiensten onderling is één van de gebieden waar in dit kader nog veel winst te behalen valt. Het werk van de Amerikaanse onderzoeker Mark Hamm laat zien dat sommige terroristische groeperingen aanzienlijke hoeveelheden signalen afgeven, die vaak toevalligerwijs worden opgemerkt door diverse overheidinstanties of individuele (politie)ambtenaren.²⁴

Voldoende capaciteit...

Zo lijkt er dus in ieder geval in de Verenigde Staten al een behoorlijke capaciteit voor de

20 United Nations Human Rights Council Report A/HRC/4/26, (29 januari 2007) 7-8.
 21 G. Orwell, *1984* (Londen, Penguin, 2005).
 22 C. Prins, *Overheid* (Amsterdam, Amsterdam University Press / Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, 2011), 173-186; Q. Eijkman en D. Weggemans, 'Visual surveillance and the prevention of terrorism: what about the checks and balances?' in: *International Review of Law, Computers and Technology* 25 (2011) (2) 143-150.
 23 B.A. de Graaf en Q. Eijkman, 'Terrorisbestrijding en securitisering: een rechtssociologische verkenning van de neveneffecten' in: *Justitiële Verkenningen* 37 (2011) (8) 33-52.
 24 M.S. Hamm, *Terrorism as crime: from Oklahoma City to al-Qaeda and beyond* (New York, New York University Press, 2007).

'passieve' detectie van indicatoren te bestaan en zit het probleem er met name in dat deze signalen niet tijdig worden herkend, samengebracht en in onderling verband worden geëvalueerd.

Hamm schrijft namelijk dat de leden van verschillende terroristische groeperingen die gedurende de jaren 1990 in de Verenigde Staten actief waren, op diverse momenten voorafgaand aan een aanslag met Amerikaanse overheidsinstanties in aanraking kwamen. Het ging hierbij om zaken als visumfraude, betrokkenheid bij moord, bezit van illegale vuurwapens en extremistische literatuur, dubieuze geldstromen en het bemachtigen van grote hoeveelheden chemicaliën.²⁵ Het is interessant om te speculeren of aanslagen zoals die op het World Trade Center in 1993 voorkomen hadden kunnen worden als de individuele 'indicatoren' die werden opgepikt ook als zodanig waren herkend en samengebracht.

...maar gebrekkige informatie-uitwisseling

Dat de informatie-uitwisseling tussen Amerikaanse overheidsdiensten onderling gebrekkig was, was overigens ook één van de conclusies van de Amerikaanse commissie die de aanslagen van 11 september 2001 heeft onderzocht.²⁶ Ook hier zou beargumenteerd kunnen worden dat de preventie niet faalde omdat de capaciteit om indicatoren waar te nemen ontoereikend was, maar omdat cruciale informatie niet tijdig werd gedeeld en op één punt in zijn totaliteit kon worden overzien.

Om dit probleem aan te pakken zijn in de Verenigde Staten intussen 72 'fusion centers' opgericht, waar informatiestromen afkomstig

van verschillende overheidsdiensten aan elkaar gekoppeld worden.²⁷

In Nederland werd in 2004 de Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding aangesteld, met onder meer de taak om de samenwerking tussen de verschillende instanties die met terrorismebestrijding zijn belast, te verbeteren.²⁸ Daarnaast is in 2004 onder beheer van de Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst (AIVD) de 'CT-Infobox' opgericht. Dit is een bijzonder samenwerkingsverband dat informatie bijeenbrengt, afkomstig van verschillende overheidsdiensten, over personen en netwerken die mogelijk betrokken zijn bij terrorisme.²⁹

Wat de voorgaande alinea's illustreren, is dat er reeds een groot aantal 'sensoren' bestaat dat voortekenen van terrorisme kan waarnemen: van buurtwerkers en wijkagenten tot immigratie-, politie- en veiligheidsdiensten. Een eerste verbetering van de capaciteit om indicatoren op te merken, ook zonder dat er actief onderzoek naar een groep verdachten wordt gedaan, lijkt dus vooral gelegen in nauwere samenwerking zodat bestaande manieren van informatievergaring optimaal benut kunnen worden. De ontwikkeling van meer of indringendere observatie- en detectiemiddelen is dan niet zozeer aan de orde.

Vorbereidingshandelingen onder de loep

Het optimaliseren van de reeds bestaande capaciteit van overheden om signalen op te pikken die kunnen duiden op aan terrorisme gerelateerde activiteiten is dus ook een organisatorische uitdaging. Maar om bijvoorbeeld douanebeambten of rechercheurs zo goed mogelijk in staat te stellen indicatoren op te merken en op waarde te schatten, is het noodzakelijk zicht te krijgen op wat die indicatoren nou precies zijn.

De volgende alinea's geven een overzicht van de interessantste bevindingen uit de literatuur. Hierbij moet worden opgemerkt dat deze informatie is ontleend aan onderzoeken naar verschillende vormen van terrorisme, die zich

25 M.S. Hamm, *Terrorism as crime: from Oklahoma City to al-Qaeda and beyond* (New York, New York University Press, 2007) 24-47, 98-109.

26 National commission on terrorist attacks on the United States, 'The 9/11 Commission report: executive summary', (US Government, 2004). http://www.9-11commission.gov/report/911Report_Exec.htm.

27 'Fusion Centers', *Public Broadcasting Service* (18 januari 2011).

28 J.P.H. Donner en J.W. Remkes, 'Regeling van de Ministers van Justitie en van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties van 29 juni 2005, nr. DDS5357209, houdende instelling van de Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding', 1.

29 Commissie van Toezicht betreffende de Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten, 'Toezichtsrapport inzake het onderzoek van de Commissie van Toezicht naar de Contra Terrorismebestrijding', CTIVD nr. 12 (CTIVD, 21 februari 2007) 2-3.

FOTO ANP

Mumbai, de financiële hoofdstad van India, werd in 2008 opgeschrikt door een reeks van terroristische aanslagen. Brandweermannen proberen het vuur te doven in het luxe Taj-hotel

met name in de Verenigde Staten hebben voorgedaan. Er wordt dus geen algemeen overzicht van geldige indicatoren verschaft, maar slechts de stand van zaken in de wetenschappelijke literatuur.

Zoals eerder vermeld, lijkt er weinig onderzoek te zijn verricht dat zich specifiek richt op de voorbereidingshandelingen van terroristische organisaties. Het voornaamste werk in dit veld staat momenteel op het conto van de Amerikaanse onderzoeker Brent Smith en zijn collega's. In twee rapporten zetten zij hun bevindingen uiteen.³⁰ Daaruit blijkt dat, ongeacht de ideologische overtuiging van de verdachten, het houden van *meetings*, het bellen met andere groepsleden, het kopen van voorraden en wapentechnisch materiaal en het legaal dan wel illegaal verwerven van fondsen de meest voorkomende voorbereidingshandelingen zijn.³¹

Bijzonder interessant vanuit het oogpunt van preventie is de conclusie van deze wetenschappers dat er in de aanloop naar de door hen onderzochte terroristische incidenten gemid-

deld 2,3 'handelingen' werden opgemerkt door overheidsdiensten. Een kwart van deze handelingen bestempelen zij als 'aanverwant'. Dit zijn veelal criminele activiteiten die werden uitgevoerd door leden van de terroristische groep, maar die niet direct te maken hadden met de door hen geplande aanslag.

Interpretatie van signalen

Een verdere 32 procent van deze 2,3 opgemerkte handelingen betrof criminele overtredingen, waarbij het verkrijgen, maken of testen van explosieven het meeste voorkwam, gevolgd door roof, moord en training. De implicatie van Smith en consorten is duidelijk: werden deze opgemerkte activiteiten eerder aangezien voor wat ze waren, namelijk signalen dat er een terroristische aanslag werd voorbereid, dan was preventie wellicht mogelijk geweest.³² De onderzoekers maken duidelijk dat de ideologische achtergrond en doelstellingen van terro-

30 B.L. Smith *et al.*, 'Pre-incident indicators'

31 *Ibidem*, 7.

32 *Ibidem*, 7.

ristische organisaties van invloed zijn op hoe en hoe lang zij aanslagen voorbereiden. Daarnaast merken zij op dat veel ‘planningsactiviteiten’, zoals het houden van bijeenkomsten of telefoneren, op zichzelf legaal en moeilijk te detecteren zijn. Het lijkt er op dat het met name de praktische voorbereidingen zijn, zoals het fabriceren van explosieven of het plegen van overvallen, die opvallen en als indicatoren dienst kunnen doen.³³

Waar de Amerikaanse onderzoekers bijzonder geïnteresseerd in zijn, is hoe lang voorbereidingstrajecten duren en hoe ver terroristen van hun doelwitten wonen, plannen en trainen. Uit een veelvoud van bevindingen komen enkele opvallende conclusies naar voren. Gemiddeld genomen lijken terroristische organisaties drie maanden voor de aanslag te beginnen met de planning en met het treffen van de nodige praktische voorbereidingen. Tussen het afronden van de plannings- en voorbereidingsfasen en de uitvoering van de aanslag zelf lijkt zich een periode van rust te bevinden die gekarakteriseerd wordt door een plotselinge afname of zelfs algehele staking van activiteiten. Bovendien merken de onderzoekers op dat vooral *single-issue* of eco-terroristen veel minder tijd spenderen aan het voorbereiden van een aanslag dan de drie andere ‘soorten’ terrorisme die ze onderzocht hebben: ‘rechts’, ‘links’ en ‘internationaal’. Dit lijkt er op te wijzen dat de ideologische oriëntatie van terroristische organisaties van invloed is op het voorbereidingstraject dat doorlopen wordt. Met andere woorden, generalisaties kunnen erg misleidend zijn.³⁴

Wat de ruimtelijke aspecten van voorbereidings-trajecten betreft, valt uit het werk van de Amerikaanse onderzoekers op te maken dat terroristen óf dichtbij hun doelwit wonen

IED-materiaal in Afghanistan. Praktische voorbereidingen, waaronder het fabriceren van explosieven, kunnen als indicator dienst doen

(46 procent van de gevallen op < 48 km), óf juist op ruime afstand ervan (28 procent van de gevallen op > 1300 km).³⁵ De planningsfase in het bijzonder lijkt zich dicht bij huis af te spelen (70 procent van de gevallen op < 47 km).³⁶

De meer praktische voorbereidingen daarentegen lijken weer wat verder van huis te worden gehouden (‘slechts’ 49 procent op < 47 km), wat kan duiden op een bewuste poging om het complot geheim te houden.³⁷ Bij de interpretatie van de bevindingen van Smith en zijn collega’s moet wel altijd in gedachten worden gehouden dat het hier om gemiddelden gaat en dat de informatie, waaronder de geografische, alleen betrekking heeft op (pogingen tot) terrorisme in de Verenigde Staten. Desalniettemin laten deze onderzoeken zien dat er veel te leren valt over indicatoren van terrorisme en dat deze kennis juist ook in de opsporingspraktijk een toegevoegde waarde kan hebben.

Regulier politieonderzoek

Mark Hamm, Lindsay Clutterbuck en Richard Warnes zijn drie andere auteurs die een belangrijke bijdrage hebben geleverd aan de bestaande kennis over de voorbereidings-trajecten van terroristen. Het belangrijkste argument van Hamm is dat regulier politieonderzoek het beste middel is om terroristen op te sporen en te vervolgen.³⁸ Uit zijn onderzoek blijkt namelijk dat zelfs de meest ervaren jihadistische terroristen vaak weinig succesvolle criminelen zijn, die bovendien moeite hebben om hun activiteiten geheim te houden.

33 Ibidem, 32-36.

34 Ibidem, 6-8, 17-28; Smith *et al.*, ‘Geospatial analysis of terrorist activities’, 43-44, 52.

35 Smith *et al.*, ‘Pre-incident indicators’, 43-47. [De auteurs van dit artikel hebben de gegevens van mijlen naar kilometers omgerekend]

36 Ibidem, 53-56.

37 Ibidem, 57-59

38 M.S. Hamm, *Terrorism as crime: from Oklahoma City to al-Qaeda and beyond* (New York, New York University Press, 2007), 221.

Beginnersfouten

Over enkele rechts-extremistische groeperingen schrijft hij dat ze de opvallende neiging hebben om bekendheid te vergaren en dat deze sterallures hun *operational security* ernstig compromitteren. Zowel jihadisten als rechts-extremisten zouden kwetsbaar zijn voor infiltratie. Tot slot zou een algemeen gebrek aan criminele ervaring beide soorten terroristen vatbaar maken voor opsporing, doordat ze veel beginnersfouten begaan tijdens criminele activiteiten gericht op het vergaren van de (financiële) middelen die nodig zijn om een aanslag uit te kunnen voeren.³⁹

Clutterbuck en Warnes zijn de auteurs van een recent verschenen rapport, geschreven op basis van onderzoek naar jihadistisch terrorisme in Groot-Brittannië. Volgens de schrijvers bieden de plannings- en voorbereidingsfasen de beste kansen om indicatoren te detecteren. Alle groeperingen die zij onderzochten vertoonden namelijk in die fasen grote overeenkomsten, zoals de leiding van een zeer gemotiveerde voorganger die al eerder ervaring had opgedaan met de gewelddadige jihad, de acquisitie dan wel fabricage van explosieven, het huren of kopen van woonruimte en doelwitselectie.

In de andere fasen die de auteurs identificeren als onderdeel van een voorbereidingstraject, namelijk 'transitie naar gewelddadige jihad' en 'radicalisering', vertoonden de onderzochte groepen veel minder overeenkomsten in het door hun vertoonde gedrag. Hierdoor is de kans om op basis van deze fasen algemeen geldende indicatoren te identificeren kleiner.⁴⁰

Conclusie

Het herkennen van voortekenen van terroristische aanslagen is een bijzonder gecompliceerde aangelegenheid. Zoals we hebben laten zien, zijn er vraagtekens te plaatsen bij het onderzoek naar dergelijke indicatoren. Dit neemt niet weg dat er interessante verkennende wetenschappelijke publicaties zijn die de mogelijkheid van het onderkennen van voortekenen van terroristische aanslagen beschouwen. Daarnaast zullen er in de praktijk enkele uit-

dagingen zijn bij het gebruik van deze signalen ter preventie van terrorisme.

Het risico van simplificatie

Zo zijn indicatoren feitelijk een vorm van toekomstvoorspelling: ze suggereren wat een groep of individu in de nabije toekomst zou kunnen gaan ondernemen. Hieraan is wel een risico verbonden, want een al te deterministische visie op de gedragingen en uitlatingen van personen leidt tot een simplificatie van de werkelijkheid. Zoals Veldhuis en Staun bijvoorbeeld opmerken leidt radicalisering niet altijd tot extremisme.⁴¹

Hoewel de aanschaf van wapens of het fabriceren van explosieven indicatoren vormen die te allen tijde serieus genomen moeten worden, is het onwaarschijnlijk dat er indicatoren bestaan met een aan honderd procent grenzende betrouwbaarheid dat er daadwerkelijk een aan-

Zelfs de meest ervaren jihadistische terroristen zijn vaak weinig succesvolle criminelen

slag zal plaatsvinden. Indicatoren kunnen desalniettemin behulpzaam zijn bij het voorkomen van terrorisme, zeker wanneer meerdere signalen in onderling verband kunnen worden geplaatst. Echter, enige bescheidenheid ten aanzien van de mogelijkheden is op zijn plaats.

Geen garantie

Deze roep om bescheidenheid wordt onderstreept door het feit dat indicatoren worden ontleend aan gedragingen en activiteiten die in het verleden hebben plaatsgevonden. Er is namelijk geen garantie dat toekomstige terroristen op soortgelijke wijze hun operaties zullen voorbereiden als hun voorgangers. Daar komt nog bij dat verschillende 'soorten' terro-

39 Ibidem, 16-18.

40 L. Clutterbuck en R. Warnes, 'Exploring patterns of behaviour in violent jihadist terrorists: an analysis of six significant terrorist conspiracies in the UK', (RAND, 2011) 44-49.

41 T. Veldhuis en J. Staun, *Islamist radicalisation: a root cause model* (Den Haag, Clingendael, 2009) 17-19.

risten – een onderscheid dat bijvoorbeeld op basis van ideologische overtuiging kan worden gemaakt – wellicht op verschillende manieren hun aanslagen voorbereiden. Hierdoor zou er maar in beperkte zin gegeneraliseerd kunnen worden over voorbereidingstrajecten en daaraan te relateren indicatoren. Het relatief weinige onderzoek dat naar deze onderwerpen is gedaan, geeft reden om dit te veronderstellen.⁴²

Principiële bezwaren van passieve detectie

Dan zijn er nog bezwaren over de passieve detectie van indicatoren, dat wil zeggen het verkrijgen van mogelijke signalen zonder dat er door politie- en veiligheidsdiensten specifiek naar een of meerdere individuen onderzoek wordt verricht. In een democratische rechtsstaat kan en mag de overheid niet iedere burger vierentwintig uur per dag en zeven dagen per week nauwlettend in de gaten houden. Dit is niet slechts een praktische kwestie van tekortschietende detectiemogelijkheden in kwalitatieve en kwantitatieve zin. De principiële bezwaren wegen minstens even zwaar. Hoe verhouden de voordelen van een dergelijke haast alomvattende controle zich tot de nadelige gevolgen ervan, zoals de inbreuk op het recht op privacy en de onschuldspresumptie?

Door efficiënter gebruik te maken van reeds bestaande mogelijkheden voor de passieve detectie van indicatoren lijkt er al veel te winnen bij het voorkomen van terrorisme door inlichtingen- en veiligheidsdiensten. Als er meer bekend zou worden over wat veel voorkomende indicaties van terroristische vooremens zijn, zouden overheidsinstanties, variërend van de douane en immigratiedienst tot de politie en de veiligheidsdienst, beter in staat zijn om deze vroege signalen op te pikken en in te schatten.

Meer informatie delen

Daarbij is het wellicht vooral van belang dat deze informatie tijdig wordt gedeeld, zodat met

FOTO: WVD

Jaarlijkse internationale oefening, georganiseerd door de Dienst Speciale Interventies (DSI), met als doel het uitwisselen van tactische procedures tussen anti-terreureenheden

terrorismebestrijding belaste instanties de dreiging zo goed mogelijk kunnen tegengaan. Het werk van Hamm en de conclusies van de 9/11 Commission laten zien dat er al veel mogelijke indicatoren worden geregistreerd, maar dat in ieder geval in de Verenigde Staten de mate waarin deze informatie werd gedeeld in het verleden veel te wensen over heeft gelaten.⁴³ Meer kennis over de voorbereidingstrajecten die aan terroristische aanslagen voorafgaan kan rechtshandhavers beter in staat stellen om mogelijke indicatoren van dergelijke trajecten vroegtijdig te signaleren. Dit is een streven waar wetenschappelijk onderzoek een belangrijke bijdrage aan kan leveren.

Maar de praktische toepassing van indicatoren om preventief optreden tegen terrorisme mogelijk te maken, is ook in hoge mate afhankelijk van de capaciteit en bereidheid van verschillende overheidsinstanties om informatie te delen, en is daarmee ook een organisatorische kwestie. ■

⁴² Smith *et al.*, 'Pre-incident indicators'; Smith *et al.*, 'Geospatial analysis of terrorist activities'.

⁴³ M.S. Hamm, *Terrorism as crime*; National commission on terrorist attacks on the United States, 'The 9/11 Commission report: executive summary'.

Literatuur

- Bloss, William P., 'Transforming US police surveillance in a new privacy paradigm' in: *Police Practice and Research* 10 (2009) (3) 225-238
- Chengara, Anoop, 'Indicators of terrorist attacks' in: *Security Research Review* 1 (2004) (1) 1-7
- Clutterbuck, Lindsay en Richard Warnes, 'Exploring patterns of behaviour in violent jihadist terrorists: an analysis of six significant terrorist conspiracies in the UK', (RAND, 2011) 1-116. www.rand.org
- Colvin, Mark, 'Terror cells in Sydney and Melbourne connected', (ABC News, 20 september 2011). www.abc.net.au
- Commissie van Toezicht betreffende de Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten, 'Toezichtsrapport inzake het onderzoek van de Commissie van Toezicht naar de Contra Terrorisme Infobox', CTIVD nr. 12 (CTIVD, 21 februari 2007) 1-32
- 'Dode Hedel was verzamelaar munitie', *Omroep Gelderland* (29 januari 2011)
- Donner, J.P.H en J.W. Remkes, 'Regeling van de Ministers van Justitie en van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties van 29 juni 2005, nr. DDS5357209, houdende instelling van de Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding', 1-1
- Drake, C.J.M., *Terrorists' target selection* (Basingstoke, MacMillan Press, 1998)
- Duyvesteyn, Isabelle, 'How new is the new terrorism?', *Studies in Conflict & Terrorism* 27 (2004) (5) 439-454
- Eijkman, Quirine en Bart Schuurman, 'Preventive counterterrorism and non-discrimination in the European Union: the need for systematic evaluation', (International Centre for Counter-Terrorism, 2011) 1-23
- Eijkman, Quirine en Daan Weggemans, 'Visual surveillance and the prevention of terrorism: what about checks and balances?' in: *International Review of Law, Computers and Technology* 25 (2011) (2) 143-150
- 'EOD ontmantelt gevaarlijke vuurwerkbom 14-jarige', *De Volkskrant* (30 december 2011)
- 'Five get life over UK bomb plot', *BBC News* (30 april 2007)
- 'Fusion Centers', *Public Broadcasting Service* (18 januari 2011)
- Geelhoed, Fiore, *Purification & resistance: glocal meanings of Islamic fundamentalism* (Proefschrift, Erasmus Universiteit Rotterdam, 2011)
- Graaf, B.A. en Quirine Eijman, 'Terrorismebestrijding en securitisering: een rechtssociologische verkenning van neveneffecten' in: *Justitiële Verkenningen* 37 (2011) (8) 33-52
- Hamm, Mark S., *Terrorism as crime: from Oklahoma City to al-Qaeda and beyond* (New York, New York University Press, 2007)
- Howells, Kim, *Could 7/7 have been prevented? Review of the intelligence on the London terrorist attacks on 7 July 2005* (The Stationary Office, 2009)
- Kelling, George L. en William J. Bratton, 'Policing terrorism' in: *Civic Bulletin* 2006 (43) 1-12
- Metropolitan Transportation Authority of New York, 'Seven signs of terrorist activity', (The Jewish Federations of North America, 2010). www.scnus.org/
- National commission on terrorist attacks on the United States, 'The 9/11 Commission report: executive summary', (US Government, 2004). www.9-11commission.gov
- Orwell, George, *1984* (Londen, Pinguin, 2005)
- Prins, Corien, *iOverheid* (Amsterdam, Amsterdam University Press / Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, 2011)
- Razzaq, Noor, 'The detection and prevention of preparatory terrorist acts', (Policelink, 2009). <http://policelink.monster.com/>
- Silber, Mitchell D. en Arvin Bhatt, 'Radicalization in the West: the homegrown threat', (New York Police Department, 2007) 1-90. <http://www.nypdshield.org/>
- Sikkema, Cora-Yfke, Fred Nieuwenhuis, Gert Stremmer, Jaap Bette, Antoinette Verlaan en Sultan Aslan, 'Indicaties van Islamitisch terrorisme', (Zoetermeer, KLPD-DNRI, 2006) 1-57
- Smith, Brent L., Jackson Cothren, Paxton Roberts en Kelly R. Damphousse, 'Geospatial analysis of terrorist activities: the identification of spatial and temporal patterns of preparatory behaviour of international and environmental terrorists', (US Department of Justice, mei 2008) 1-86
- Smith, Brent L., Kelly R. Damphousse en Paxton Roberts, 'Pre-incident indicators of terrorist incidents: the identification of behavioral, geographic, and temporal patterns of preparatory conduct', (US Department of Justice, mei 2006) 1-540
- Tama, Mario, 'Vulnerabilities in the terrorist attack cycle', (STRATFOR, september 2005)
- United Nations Human Rights Council Report A/HRC/4/26, (29 januari 2007) 1-26
- Veldhuis, Tinka en Jørgen Staun, *Islamist radicalisation: a root cause model* (Den Haag, Clingendael, 2009)

Gevechtservaring: van splijtzwam tot verbindende factor

Naar aanleiding van het artikel over gevechtservaring¹ wil ik stellen dat er geen sprake is van een probleem. Er is in individuele gevallen ongetwijfeld sprake van wrijving, maar dat is in mijn beleving eerder *personality driven* dan onderdeel van een structureel probleem binnen het officierskorps van onze landmacht. Ik stel vraagtekens bij zowel het theoretisch kader als de inhoudelijke bevindingen en conclusies van het artikel.

Het staat buiten kijf dat er officieren zijn met uitzend- en gevechtservaring en officieren zonder deze ervaring. Dat dit verschil ook een kloof oplevert, vind ik minder vanzelfsprekend dan de auteur. Ook de analyse dat het hier gaat om twee specifieke groepen aan weerszijden van de gevechtservaringskloof, zoals bedoeld in de Hogg's theorie van de sociale identiteit, is in mijn ogen betwistbaar.

Zo ken ik persoonlijk niemand die zich deel voelt uitmaken van de groep 'officieren met gevechtservaring' en juist aan deze overeenkomst zijn sociale identiteit ontleent. Uiteraard is er een bepaalde verbondenheid tussen mensen die dezelfde heftige ervaring delen, maar ik beweer dat alleen het delen van gevechtservaring niet voldoende is om een sociale identiteit aan te ontleenen en dus aan specifieke groepsvorming te doen, met de bijbehorende mechanismes uit de theorie van Hogg. Officieren met gevechtservaring vormen in mijn ogen net zo'n coherente groep als officieren met ervaring op de Haagse staven. Ook dat is (heb ik van horen zeggen) een unieke en intensieve ervaring, maar vormt onvoldoende reden tot het vormen van een gezamenlijke sociale identiteit.

De auteur zegt het zelf al, de officieren in het onderzoek geven niet duidelijk aan dat er problemen zijn in de samenwerking tussen beide veronderstelde groepen. Sterker nog, de veronderstelde problemen in de samenwerking tussen beide groepen blijken deels gebaseerd op de nonverbale communicatie van de respondenten tijdens de interviews. Daarnaast lijkt de onderzoekspopulatie mij te klein om hier zinnige conclusies uit te kunnen trekken.

Ik vermoed dat de meeste officieren, net als ik, in gevechtssomstandigheden willen optreden. De analogie van de voetballer die altijd traint, maar op zondag op de bank zit, is hier van toepassing. Iedereen wil in de basis staan. Iedereen wil weten of hij, wanneer het er echt om gaat, de juiste dingen doet en de juiste beslissingen neemt. Het opkijken naar mensen met die ervaring is iets van alle tijden en is in mijn ogen een doodnormaal fenomeen. Zolang de ene groep niet naast zijn schoenen gaat lopen en de andere groep niet aan heldenverering doet, is dit zelfs een nuttig proces.

Het spek gaat stinken wanneer officieren met gevechtservaring zichzelf op een voetstuk gaan plaatsen. Het volgende citaat uit het artikel is daarvan een uitstekend voorbeeld.

Ik zeg het een keer, ik zeg het twee keer (...) betrokkene, ik heb er gestaan! Ik ben er geweest! Ik heb het gevoeld! Wees eens wat meer nederig! Je ziet 'm denken, 'daar heb je 'm weer met zijn verhaal'. Nee, we staan niet open voor lessons learned.

Nu ontbreekt het hier aan context, maar wanneer ik dit lees bekruipt me het gevoel dat het probleem vooral bij deze individuele officier ligt.

¹ Stam, N.U. 'Gevechtservaring: van splijtzwam tot verbindende factor', *Militaire Spectator* 181 (2012) (2) 75-84.

Ik onderschrijf de constatering van de auteur dat er sprake is van een het zogeheten *warm rosy glow* effect, waarbij officieren met gevechtservaring hun eigen kwaliteiten en ervaring overschatten op basis van het simpele feit dat ze een TIC hebben meegemaakt. De auteur raakt de spijker op zijn kop wanneer hij stelt dat zelfreflectie wellicht een van de belangrijkste eigenschappen van een officier moet zijn. Het fenomeen TIC-rush, in de context zoals de auteur die gebruikt (en niet in de context van de kick van het gevecht) doet zich dus deels voor wanneer officieren de drang hebben om zich te bewijzen en deels om het felbegeerde gevechtsinsigne te bemachtigen. Ik deel de mening van de auteur dat het gevechtsinsigne niets zegt over de relevantie van de opgedane ervaring of de mate waarin de officier de juiste handelingen heeft verricht. Bij het uitreiken van dit insigne dient zeer goed gekeken te worden naar de uitleg van de criteria. Anders ontstaat er, zoals nu wordt ervaren, een devaluatie van het insigne. Toch denk ik dat het goed is om middels dit insigne aan te geven dat een militair gevechtservaring heeft, net

zoals de herinneringsmedaille laat zien dat een militair uitzendervaring heeft.

Concluderend wil ik betogen dat we ons geen probleem moet laten aanpraten. Als individuen en als organisatie worden we beter van gevechtservaring. Dat dit als hinderlijk neven-effect heeft dat slechts een deel van de officieren deze ervaring werkelijk bezit en dat een klein deel van deze groep niet goed met deze weelde kan omgaan, wil niet zeggen dat er een probleem is.

Ik ben van mening dat er geen kloof is. Ik geloof niet dat er verschillende sociale groepen zijn op basis op gevechtservaring en ik ben er van overtuigd dat, wanneer de heren officieren hun gezond verstand gebruiken, er geen reden is om allerlei maatregelen te treffen om de veronderstelde disbalans te herstellen.
Keep calm and carry on.

*Kapitein P. de Vos,
brigadestaf 11 LMB*

ANTWOORD OP MENINGEN VAN ANDEREN

Gevechtservaring...

Graag wil ik kapitein De Vos danken voor zijn reactie. Zijn reactie laat zien dat het onderwerp leeft en ik ben blij dat hij een aantal elementen van mijn betoog herkent. Zo ziet hij ook een probleem als officieren zichzelf op een voetstuk plaatsen. Tevens herkent hij het *warm rosy glow* effect, vindt hij dat zelfreflecterend vermogen een belangrijke eigenschap van de officier moet zijn en dat het uitreiken van het gevechtsinsigne niet altijd iets zegt over de

relevantie van de opgedane ervaring. Ik ben het met hem eens als hij zegt dat gevechtservaring veel voordelen met zich mee kan brengen. Vooral de lessen die we kunnen trekken op het mentale vlak kunnen waardevol zijn. De reactie van kapitein De Vos geeft mij de mogelijkheid een aantal zaken nader toe te lichten. Graag wil ik het begrip sociale identiteit, het *warm rosy glow* effect en de grens tussen de groepen met en zonder gevechtservaring

ANTWOORD OP MENINGEN VAN ANDEREN

toelichten. Ik zal afsluiten met een reactie op de stelling van de kapitein De Vos dat er geen probleem is.

Ten eerste wil ik de theorie over sociale identiteit in relatie tot gevechtservaring verduidelijken. Het is mogelijk om een gezamenlijke identiteit te vormen met meerdere groepen.¹ Zo ben ik een trots militair, maar ook een fervent supporter van de voetbalclub FC Zwolle, waarmee ik me verbonden voel. Het verschil met gevechtservaring is echter dat de officier zonder gevechtservaring nooit kan toetreden tot de groep van officieren met gevechtservaring omdat de grens niet overbrugbaar is. Daarbij komt: hoe groter het statusverschil tussen beide groepen, hoe meer de groepen van elkaar verwijderden.²

Dat de militair met gevechtservaring in een hogere sociale klasse zit, bevestigt kapitein De Vos met de woorden 'iedereen wil weten of hij, wanneer het er echt om gaat, de juiste dingen doet en de juiste beslissingen neemt' en 'de voetballer die altijd traint, maar op zondag op de bank zit. Iedereen wil in de basis staan'. Ik neem namelijk niet aan dat kapitein De Vos de mensen op de reservebank een hogere status geeft dan de mensen op het voetbalveld (in 'de basis').

Ten tweede beaamt kapitein De Vos het *warm rosy glow* effect en benadrukt dit vanuit het perspectief van de officier met gevechtservaring. De groep zonder gevechtservaring heeft hierbij echter ook een grote rol. Zij kan het *warm rosy glow* effect bevestigen en versterken door meer positieve eigenschappen toe te dichten aan de officieren met gevechtservaring. Een citaat van een officier zonder gevechtservaring: 'Hij zal het wel weten, want hij heeft gevechtservaring' en één van een officier met gevechtservaring 'Soms vind ik het bijzonder, mijn argumenten staan vaak niet ter discussie puur omdat de anderen denken dat ik het door mijn gevechtservaring wel weet'.

Een derde punt dat ik wil toelichten is het feit dat als er twee groepen zijn met verschil in status, beide groepen hun grens betwisten.³ De groep met de hogere status, met gevechtservaring dus, probeert de lat zo hoog mogelijk te leggen. Zo staan tijdens mijn onderzoek bij iedere geïnterviewde de criteria voor toekennen van het gevechtsinsigne ter discussie. Ook kapitein De Vos zegt dit door te stellen dat het gevechtsinsigne aan devaluatie onderhevig is. De groep met een lagere status kan de kloof niet overbruggen en compenseert dit op een andere manier. Zo zijn sportprestaties of een 'goede kijk op de mens' ook erg belangrijk. En sommige officieren zonder gevechtservaring antwoorden op de vraag 'heeft u een gevechtsinsigne?' dat 'die en die acties ook wel heel erg spannend waren'.

Dan de vraag 'is er nu een probleem?'. Ik zeg ja, als door het verschil tussen beide groepen, officieren zich minder goed kunnen ontwikkelen omdat ze zich beperkt of zelfs geïntimideerd voelen. Ja, als officieren zichzelf op een voetstuk plaatsen waardoor zij onvoldoende aannemen van anderen en zich hierdoor minder ontwikkelen. En ja, als officieren, om de kloof tussen beide groepen te dichten, zich anders gedragen. Dit kan kleine maar ook grote gevolgen hebben voor eenheden waaraan deze officieren leiding geven, hetzij in Nederland, in het inzetgebied en zelfs op het gevechtsveld. Dat de mate van het probleem altijd ter discussie staat, doet echter niets af aan de gevolgen.

Ik rond af. Officieren met gevechtservaring hebben een unieke ervaring. Die moeten we gebruiken binnen onze krijgsmacht. Daar wordt onze krijgsmacht beter van. We moeten ons echter bewust zijn van de minder positieve mechanismen van gevechtservaring. De reactie van kapitein De Vos is een aanzet om over dit onderwerp te blijven discussiëren, waarvoor mijn dank. Ik wil dan ook afsluiten met een voortzetting van zijn slotzin: *Keep calm, but be aware!*

Majoor N.U. Stam

1 Hogg, M.A., *The Social Psychology of Group Cohesiveness*, Harvester Wheatsheaf, Hemel Hillsdale, 2005.

2 M.A Hogg and J. Cooper, 'Intergroup behaviour and social identity', in: *The Sage Handbook of Social Psychology*, 407-431, London; Thousand Oaks, CA, Sage Publications, 2003.

3 Ibidem.

KONINKLIJKE VERENIGING TER BEOEFENING VAN DE KRIJGSWETENSCHAP

OPGERICHT 6 MEI 1865

Huidige samenstelling van het bestuur

Voorzitter

Vice-voorzitter

Penningmeester

Secretaris

Hoofdredacteur Militaire Spectator

Public Relations

Brigadegeneraal Th. Ent

Commodore T.H.W. ten Haaf

LTZA I J. van Slooten

Luitenant-kolonel H.C. Sonius

Brigadegeneraal b.d. prof. em. J.M.J. Bosch

KLTZ R.F.M. Keulen

Overige bestuursleden

Kolonel A. van den Bout

Luitenant-kolonel E.J. van den Broek

M. Stibbe

Luitenant-kolonel E.M. Wijers

JAARVERSLAG KVBK 2011

Algemeen

Het Bestuur van de KVBK kijkt terug op een succesvol jaar. In 2011 is het aantal leden stabiel gebleven rond de 1100.

Bestuur

In 2011 heeft het bestuur afscheid genomen van de activiteiten-officier Lkol G.J. Kooij. Lkol E.J. van den Broek heeft de functie van activiteitenofficier medio 2011 overgenomen.

Het bestuur van de KVBK bestaat uit Bgen Th. Ent (voorzitter), Cdre T.H.W. ten Haaf (vice voorzitter), Ltcol H.C. Sonius (secretaris), LTZA I J. van Slooten (penningmeester), Bgen. b.d. J.M.J. Bosch (hoofdredacteur *Militaire Spectator*, lid), E.J. van den Broek (activiteitenofficier), Kol A. van den Bout (lid), Ltcol E.M. Wijers (lid) en M. Stibbe (lid).

Programma

In 2011 is Defensie begonnen aan een omvangrijke reorganisatie. Deze reorganisatie heeft veel capaciteit gevraagd van diverse leden van het KVBK-bestuur, waardoor er minder activiteiten konden worden aangeboden. Hieronder een opsomming van de in 2011 georganiseerde activiteiten:

- 26 april 2011, *The American Way of War: Concepts and Culture*. Lezing door Prof. dr. Brian McAllister Linn, hoogleraar aan de Texas A&M University en voorzitter van de *American Society for Military History*. Deze lezing was een samenwerking met het Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH);
- 11 mei 2011, *De Krijgsmacht in een veranderlijke wereld*. Lezing door minister van Defensie J.S.J. Hillen in Sociëteit de Witte in Den Haag. Deze lezing was georganiseerd in samenwerking

met de Atlantische Commissie en had meer dan tweehonderd deelnemers;

- 7 september 2011, *The Road to the NATO Summit in 2012*. Lezing door generaal Stéphane Abrial, Supreme Allied Commander Transformation. De generaal gaf een toelichting op de nieuwe koers die uitgezet is in het onlangs verschenen Nieuw Strategisch Concept van de NAVO;
- 21 november 2011, *Cyberspace: zegen, bedreiging en kans*. Lezing door generaal-majoor Sander Schnitger. Cyberspace is een *future battleground*; digitale weerbaarheid en cyberoperaties zijn dan ook intensiveringsprojecten bij Defensie.

Militaire Spectator

Ook in 2011 verschenen weer elf afleveringen van de *Militaire Spectator* met een gevarieerde inhoud. De redactie verwierf voor het themanummer 9/11. *Keerpunt voor de krijgsmacht?* artikelen van gerenommeerde auteurs.

Het artikel van tweede-luitenant ing. Remke Postma Bsc, *Zonder kennisuitwisseling geen lessons learned*, in het juli-augustusnummer kreeg een eervolle vermelding in de strijd om de René Olthuisprijs, toegekend door de Vereniging Informatici Defensie.

Ook dit jaar kwamen er weer diverse verzoeken om geplaatste artikelen voor publicatie elders of voor onderwijs ter beschikking te stellen.

De oplage van de *Militaire Spectator* bedraagt 13.500 exemplaren per maand. In 2010 werd tot diverse besparingen besloten, waardoor de jaargang 2011 binnen het vastgestelde budget kon worden gerealiseerd.

Vrolijk Voodoofeest

Linda Polman

Voodoofeestdagen vallen vaak samen met heilige dagen van de katholieke kerk. Zo camouflerden de slaven in Haïti de rituelen die ze meebrachten uit Afrika en die door de Franse slavenmeesters waren verboden. Om dezelfde reden lijken voodoo goden ook op bijbelse figuren. Damballa bijvoorbeeld manifesteert zich als een slang. Vroeg een slavenmeester: wat moet dat daar met die slang, dan antwoordde je dat het de staf van Mozes was, nadat die veranderd was in een slang, of je verwees naar Adam en Eva en dan was het goed. Damballa is dol op alles wat wit is: witbrood, kokosmelk en rijst, maar in termen van mensen houdt het voor hem op bij Haïtiaanse albino's. Van blanken houdt hij niet.

Damballa's echtgenote Erzulie Dantor lijkt sprekend op de Zwarte Madonna, inclusief kindeke in de armen. Om haar te eren smeren Haïtianen rum in hun haar. Alleen Baron Samedi kan niet door voor katholiek. De god van seks en de dood zuipt, rookt en jaagt op vrouwen. Tot zover kunnen katholieken er misschien nog iets mee, maar heiligen die net als de Baron gekleed gaan in een zwarte tuxedo en hoge hoed en met watjes in hun neusgaten zijn er niet. Zo zien alleen Haïtianen eruit die op het punt staan begraven te worden.

Ik vierde twee Pasens in Haïti: de ene in de kerk en de andere met pelgrims in La Souvenance, het voodoo-equivalent van Lourdes. Onderscheid in rangen en standen maken de voodoo goden niet: op het ritme van de trommels dansten een voormalige minister van Cultuur, een advocaat die vanuit Haïti naar New York verhuisde, kleine boertjes, politiefunctionarissen en schooljuffen nachtenlang in één grote zwetende kluwen, alsof hun leven ervanaf hing. Misschien wás dat voor sommigen ook wel zo. Buiten de tempel, onder een boom, lagen intussen de zondaars, nieuwsgierig bekeken door honden, kippen en giegelende kindertjes.

De goden hadden de benen van de zondigen in een knoop gelegd. Niemand wist hoe lang de straf zou duren. Eentje lag er bij zonsopgang nog steeds. Hoe langer het trommelen en dansen duurde, hoe meer mensen door goden bezeten raakten. Uit dank werden zes geiten geslacht. Iedereen mocht even dansen met een van de verse kadavers op zijn hoofd. Bloed gutste over gezichten en schouders. Geen wonder dat de Franse meesters het liever niet hadden op hun koffieplantages, dat voodoo gedoe.

Zo verliep Pasen in de échte republiek Haïti. Een paar kilometer verderop, op witte stranden, waren vakantievierende representanten van de 'parallele staat' te vinden, die van de internationale hulporganisaties die na de aardbeving van januari 2010 naar Haïti kwamen voor de wederopbouw. De NGO's kregen nagenoeg álle internationale wederopbouwfondsen op hun bankrekeningen gestort, miljarden dollars totaal. Gezamenlijk zijn de hulporganisaties in Haïti oneindig veel rijker en machtiger dan de wettige regering van het land. Inwoners van deze 'NGO-republiek' lagen met de Paas onder parasols rum te drínken in plaats van het in hun haar te smeren.

Ik vroeg ze of het niet eerlijker zou zijn om in elk geval een deel van de hulpfondsen door de Haïtianen zélf te laten besteden. Een functionaris van één van de grootste VN-organisaties in het land, die niet met zijn naam in deze column wilde, smaalde en vroeg me of ik gek was geworden. 'Dat kúnnen ze helemaal niet. Ze zouden van het geld alleen maar feestvieren.'

Het was vanuit de bossen rondom Souvenance dat legers van ontsnapte slaven het land introkken om de Franse slavenmeesters het land uit te smijten. In 1804 riepen ze de onafhankelijke staat Haïti uit, de eerste zwarte republiek ter wereld. Het was ook vlakbij Souvenance waar de opstand begon die een einde maakte aan de wrede dictatuur van Papa en Baby Doc Duvalier. Deze Paas dronken de pelgrims in Souvenance nog maar eens een glas bloed leeg. Alleen de goden weten waarop ze toostten. ■

* Linda Polman is freelance journalist en auteur van onder meer *De Crisiskaravaan*.
Achter de schermen van de noodhulpindustrie.

Beentjes

Frans Matser – publicist*

Er is op het moment dat ik dit schrijf veel te doen over mevrouw Hillie Beentjes. Mevrouw Beentjes werkt al een aantal jaren bij de Koninklijke Marechaussee. Als burger. En dat doet ze kennelijk zo goed, dat ze indruk heeft gemaakt. Indruk op de commandant van de Marechaussee, generaal Van Putten, en indruk op andere topmanagers binnen de KMar en het ministerie. De taak van elke leidinggevende, zekere op het wat hogere niveau in de organisatie, is *scouten* van talent. Echt talent is schaars en moet niet verspild worden. Als je iemand excellerend ziet functioneren, moet je daar als baas wat mee doen.

De algemene opvatting die ik in de afgelopen weken in de kranten lees vanuit de hoek van (ex-)collega's, militaire belangorganisaties, oud-generaals en ander deskundig volk is dat de aanstelling van generaal Beentjes een beleidsmatige vergissing is (en dan druk ik me nog zwak uit). Ingezonden brieven, Kamervragen. De minister is er druk mee. Dus laten we eens kijken of dit nu werkelijk zo'n onbegrijpelijke benoeming is.

Er wordt aangevoerd dat burgers niet in staat zijn om belangrijke militaire functies te vervullen. Toch spelen veel mensen met een burger achtergrond een belangrijke rol bij de advisering van de CDS en de minister. Op tal van plaatsen zijn in het verleden burgers op militaire functies en militairen op burger-functies geplaatst. De hoogste juridische en financiële adviseurs van de minister zijn burgers en de hoogste personeelsbaas van Defensie was jaren-

lang een burger. Dus burgers op hoge militaire functies en omgekeerd moet niet zo'n probleem zijn. Luisteren, gezond verstand en goed advies zijn doorgaans een betere garantie voor goede besluiten dan alleen uit jarenlange militaire ervaringen putten. Blijft over het 'militair' maken.

Sommige mensen beweren dat zoiets echt schandelijk is. Je hebt alle ervaring nodig van opeenvolgende militaire functies om z'n hoge commandantenfunctie te kunnen doen. Maar ja. In het verleden werd er ook een politie-commissaris commandant van de Marechaussee gemaakt, en die heeft het er niet slecht afgebracht. Ja, roept men dan, maar die had zijn politiedeskundigheid. Maar bij de Marechaussee zijn in de afgelopen jaren – door de onstuimige groei van dit krijgsmachtdeel – een flink aantal oversten, kolonels en zelfs generaal aangesteld uit andere krijgsmachtdelen. Mensen die echt geen ervaring hadden met het specifieke takenpakket van de Marechaussee. Ook deze buitenbeentjes hebben het er niet significant slechter afgebracht. Dus ook uit dit perspectief lijkt mij een absolute *no go* niet te rechtvaardigen. Trouwens, er zijn in het verleden ook een aantal generaal politiecommissaris geworden zonder eerst koddebeier te zijn geweest. Toen hoorde ik onze bonden en oud-generaals niet klagen.

De bedoeling schijnt zelfs te zijn dat generaal Beentjes plaatsvervangend commandant van de Marechaussee wordt. Een baan die je onmogelijk kunt doen zonder zelf met de voeten in de modder te hebben gestaan, is een veelgehoorde klacht. Maar het zou niet goed zijn als de zaken zo georganiseerd zijn dat de (plaatsvervangend)

* Op deze plaats vindt u afwisselend een bijdrage van Frans Matser, auteur van het boek *De bezuinigingsgeneraal*, en luitenant-kolonel der Mariniers Marcus Houben.

commandant van de KMar zonder ruggespraak beslissingen moet nemen. In zo'n setting moet er altijd tijd zijn om adviseurs te raadplegen. Want snel genomen beslissingen zonder advies staan zelden garant voor succes. In de Verenigde Staten is de hoogste commandant van het leger de Amerikaanse president. Iemand die geen noemenswaardige militaire ervaring heeft, maar wel regelmatig besluit tot de inzet van het machtigste militaire apparaat van de wereld. De impact van de beslissingen van de plaatsvervangend commandant van de Marechaussee van de Nederlandse krijgsmacht is volgens mij – met alle respect – van een andere orde. Dus ook Beentjes moet met gezond verstand en goed advies uit de voeten kunnen.

Tenslotte waren er zelfs mensen die vonden dat je zonder al die jarenlange ervaring van opeenvolgende militaire functies geen generaalsuniform zou mogen dragen. Een schande! Maar ook hier zie ik wel uitzonderingen. We hebben medische en financiële generaals die zeer capabel zijn, maar die echt geen kaas van het militaire handwerk hebben gegeten. En we hebben een kroonprins die ook op gezette tijden in een generaalsuniform te bewonderen is, zonder dat hij kan terugvallen op een langdurige reeks van functievervullingen binnen de krijgsmacht. Dus ook op dit bezwaar valt nog wel wat af te dingen.

Er is dus eigenlijk geen steekhoudend argument te vinden om zo'n generaalsbenoeming in het kader van exceptioneel talentmanagement niet een keer uit te proberen. Ik ga er daarbij van uit dat generaal Beentjes zo'n exceptioneel talent is. De enige manier om daar achter te komen is haar gewoon een paar jaar aan het

werk te laten gaan en dan nog eens terug te kijken op deze beslissing.

In 2004 werd ikzelf geplaatst bij het CDC, waar een nieuwe baas aantrad. Een burger, die als commandant een generaal verving. Nog wel een burger van buiten defensie. Een gevangenisdirecteur, Paul de la Chambre. Ook toen al werd er gemopperd. Een burger zonder defensie-ervaring als commandant van het op een na grootste defensieonderdeel; onbestaanbaar. Maar ik heb in twee verschillende functies vier jaar met deze burgercommandant gewerkt en hij was in de meeste opzichten besluitvaardiger en strategisch begaafder dan menig generaal met een brede militaire ervaringsopbouw. Talent om leiding te geven komt ook bij niet-militairen voor. Echt. En een uniform had hem best gepast.

Hoewel ik een redelijk vertrouwen heb in het zeer zorgvuldige mechanisme dat tot de benoeming van generaals binnen de Nederlandse krijgsmacht leidt, kan het toch geen kwaad om zo af en toe iets nieuws te proberen. Dus ik hoop dat nadat al die klagers zijn uitgemopperd over deze 'schandalige daad', ze over een paar jaar even willen terugkijken. Dan zijn er twee mogelijkheden: het was een goed of een slecht besluit. Maar laten we eerlijk zijn: dat geldt voor elke generaalsbenoeming. Want het bevorderingssysteem houdt nu eenmaal in dat je mensen op basis van hun prestaties in het verleden – op een lager niveau – bevordert en het vertrouwen geeft voor de toekomst. Daarbij is er geen garantie op succes. Ook niet in het normale militaire bevorderingssysteem.

Kortom: ik wens de KMar en generaal Beentjes veel succes. ■

Cold Front

Conflict Ahead in Arctic Waters

Door David Fairhall

Londen (I.B. Tauris) 2010

220 blz., ill.

ISBN 9781848853843

€ 23,-

In augustus 2008 waren voor korte tijd zowel de noordoost- als de noordwest-passage van de Noordelijke Ijszee korte tijd open voor de scheepvaart. Dit opmerkelijke nieuws vestigde plots de aandacht op nog nauwelijks besproken gevolgen van de klimaatverandering voor de internationale betrekkingen. Afgelopen najaar meldde Vladimir Poetin, op dat moment premier van Rusland, al dat *'The Arctic is the shortcut between the largest markets of Europe and the Asia-Pacific region'*. In de zomer van 2011 voeren namelijk al achttien Russische koopvaardijsschepen door de nagevoegde ijsvrije noordoost-passage naar Azië. Deze scheepvaartroute concurreert makkelijk met de vertrouwde Europese handelslijnen die via Suez naar Azië lopen. De reis van bijvoorbeeld Rotterdam naar het Japanse Yokohama is via de noordoost-passage ruim 7.000 kilometer korter dan de standaardroute via het Suezkanaal. Momenteel richt de scheepvaart in deze Arctische wateren zich evenwel niet zozeer op de handelsvaart naar Azië, maar op ondersteuning van de in noordelijke richting

verschuivende delfstofwinning en olieboring op zee. Vooral oliemaatschappijen laten zich in deze Arctische wateren steeds vaker gelden, zoals Exxon Mobil, dat in 2011 met Moskou een contract afsloot over boren in de Russische sector van het Arctische zeegebied.¹ Nu Canada, Denemarken (Groenland), Noorwegen, Rusland en de Verenigde Staten aanspraak maken op wateren nabij de Noordpool, dreigen er conflicten te ontstaan over de commerciële rechten en het scheepvaartverkeer in deze zeeën.

Machtsspel

De Brit David Fairhall, een doorwinterde defensiecorrespondent en maritiem expert, maakt in *Cold Front* duidelijk dat de klimaatverandering met haar *an sich* al ingrijpende milieugevolgen voor het noordelijke poolgebied, politieke implicaties teweegbrengt die spanningen tussen de betrokken landen kunnen oproepen. In zijn dertien hoofdstukken tellende boek neemt hij de – overigens omstrede – voorspellingen van klimaatverandering voor de poolstreken als uitgangspunt, om vervolgens de economische, politieke en militaire gevolgen van een deels ijsvrije noordelijke Poolzee te behandelen. De studie van Fairhall is geenszins het

zoveelste boek dat enkel effecten van de opwarming voor mens en natuur voorspelt. Hoewel deze onderwerpen wel aan bod komen, concentreert zijn onderzoek zich op het internationale machtsspel rondom het noordelijk Poolgebied. Hierbij plaatst hij de regio in haar historische (onder meer de expeditie van Willem Barentsz), politieke en juridische context. Het openvalen van zeegebieden brengt immers, zo maakt de auteur duidelijk, grote mogelijkheden met zich mee voor handel, transport en de winning van delfstoffen (olie, gas) in de *Exclusive Economic Zone* (EEZ) van aangrenzende landen. Zij claimen daarom nieuwe zeegebieden, maar hun aanspraken overlappen elkaar en veroorzaken frictie. Bovendien zijn tevens andere landen bij de nu – zeker in de zomer – open te vallen vaarroute gebaat. Te denken valt aan Nederlandse schepen, die het internationaal geaccepteerde *right of innocent passage* door de twaalfmijlszone van een ander land kennen, en hun voordeel kunnen doen bij deze verkorte route naar Azië. De vraag is evenwel in hoeverre een land als Rusland hiermee omgaat: vraagt het tarieven voor deze passage, verbiedt het de doorvaart van oorlogsschepen? Dit laatste brengt ons bij de consequenties die het (mogelijk) versneld smelten van het poolijs op militair-strategisch en tactisch gebied met zich meebrengt. Fairhall stelt dat de Russische marine in dat geval haar zeestrijdkrachten van de Noordelijke en Pacific vloot gemakkelijker kan verenigen. Daarbij zullen onderzedenisten volgens hem met argusogen de ontwikkelingen volgen. De smeltende ijsmassa's leggen nieuwe operatiegebieden bloot voor

¹ A.E. Kramer, 'Melting ice opens path for Arctic boom. Environmental effects aside, shippers and miners smell opportunity', in: *International Herald Tribune*, 19 oktober 2011.

dieselektrische boten die zich eerder voor hoedden in ijsgebieden te geraken waar zij niet periodiek konden bovenkomen voor het opladen van hun batterijen. Nuclear aangedreven onderzeeboten daarentegen zien het aantal schuilplaatsen onder de ijsskaf afnemen. De invloed van Moskou in het internationaal-strategische machtsspel rondom de afkalvende noordelijke ijsskaf brengt Fairhall aan de hand van vele Russische pogingen haar noordelijke kusten en havens te ontsluiten, ruimschoots naar voren. Toch bestrijkt zijn boek ook andere

aspecten en passeren onder meer Britse pogingen in de negentiende eeuw om vaarwegen te zoeken via de noordwest-passage de revue. Deze observaties, alsook analyses over betrokken Scandinavische landen met hun vele belangen (milieu, lokale leefgemeenschappen, enzovoort), komen in vergelijking met de Russische voorbeelden kort aan bod. De omvangrijke Poolregio met haar diverse en veelal complexe vraagstukken die de slinkende ijsmassa's teweeg brengen, lijkt zo de beperkte omvang van dit boek (220 pagina's) te boven te gaan.

Niettemin is *Cold Front* een vlot geschreven en lezenswaardig boek. Er zullen ongetwijfeld nog vele titels verschijnen die ingaan op de toekomst van de noordelijke Poolzee. Maar voor eenieder die snel inzicht wenst te krijgen in algemene economische en militair-politieke gevolgen van de smeltende ijsmassa's, is het werk van Fairhall beslist een prima opstap. Met register en chronologisch overzicht van relevante data.

Drs. A.J. van der Peet, NIMH

Dubbele bespreking

The Gun

The AK-47 and the Evolution of War
Door C.J. Chivers
New York (Simon & Schuster) 2010
496 blz.
ISBN 9781439196533
€ 10,-

Maar dat de *Avtomat Kalashnikova* op korte termijn zal verdwijnen uit het Russische leger is onwaarschijnlijk, net zo min als dat dit handzame, uiterst betrouwbare aanvalsgeweer zal verdwijnen uit het beeld van vele oorlogen en conflicten. Alleen al in de Russische arsenalen liggen er nog zo'n zeventien miljoen en werden er wereldwijd waarschijnlijk meer dan honderd miljoen geproduceerd. Het ministerie liet weten dat het een nieuw geweer wil, net zo betrouwbaar als de AK, maar accurater en met een langere dracht. De sterke en zwakke kanten van het bekendste persoonlijke aanvalswapen zijn daarmee duidelijk.

Techniek en context

Er zijn zo'n 1300 AK-varianten en de productie vindt in eenenveertig verschillende landen plaats, schrijft Cor Roodhorst in *The Kalashnikov Encyclopaedia*. De verschillen tussen de AK's zijn overigens enorm en gaan veel verder dan een ander kali-

The Kalashnikov Encyclopaedia

Door C. Roodhorst
Roodhorst Publications (www.kalashnikov-encyclopaedia.com) 2011
1521 blz. (twee delen)
€ 109,95

Het Russische ministerie van Defensie maakte onlangs bekend dat het zou stoppen met het aankopen van de AK-47, of beter

gezegd de moderne variant ervan. Het bericht kwam vrijwel gelijktijdig met het nieuws dat de originele Russische AK-fabriek failliet is.

ber. Daardoor is het onjuist de term AK-47 voor de AK-familie te gebruiken. Interessant is dat diverse vuurwapenfabrikanten aan de westerse zijde van het IJzeren Gordijn zich hebben laten inspireren door de Kalashnikov, maar ook dat er veel *look alikes* zijn die geen AK-systeem hebben. Het zijn dit soort details waarin Roodhorst uitblinkt in de *Kalashnikov Encyclopaedia*, een tweedelige boekenset die een antwoord geeft op de vraag om welke AK-variant het gaat en inzicht geeft in de technische verbanden tussen de uiteenlopende types van het geweer. *The Gun. The AK-47 and the Evolution of War* van C.J. Chivers, voormalig officier van het Amerikaanse Korps Mariniers, oorlogsveteraan, journalist voor de *New York Times* en Pulitzerprijswinner, richt zich meer op de dreiging van de kleine wapens in de moderne krijg. Uitgangspunt voor Chivers is dat *'The automatic Kalashnikov offers a lens for examining the miniaturization and simplification of rapid-firearms, a set of processes that when uncoupled from free markets and linked to mass production in the planned economies of opaque or brittle nations enabled automatic firepower to reach uncountable hands'*. De twee werken vullen elkaar aan: Roodhorst gaat in op de technische aspecten, Chivers plaatst het wapen niet alleen in het militair-industriële complex van de Sovjet-tijd, maar ook in de sociale, economische en krijgswetenschappelijke context.

Proliferatie

De uitvinding van de legendarische AK-47 wordt mythisch toegeschreven aan Mikhail Timofeyevich Kalashnikov, een voormalig dienst-

plichtig sergeant uit het Rode Leger in de Tweede Wereldoorlog. Hij ontwikkelde dit infanteriewapen, dat zowel automatisch als half-automatisch kan vuren, met een team van technici. Dat het wapen naar Kalashnikov werd vernoemd had vooral te maken met communistische idealen en de rol die was voorbestemd voor de tot dan toe eenvoudige sergeant in de Sovjet-propaganda. Het ging overigens bij de (door)ontwikkeling van het wapen niet louter om de blijvende en diepgaande rol van de AK op het slagveld maar vooral, zegt Chivers, als, *'a [Soviet propagandist] tool, for self-defense and liberation'*. De klein kaliber wapens hebben door deze aanpak significante invloed op de wijze waarop tegenwoordige legers oorlogvoeren. Niet alleen door de sterk toegenomen vuurkracht en mobiliteit van infanteristen, maar vooral hoe het succes op het slagveld te consolideren en een negatieve vrede en geweldsmonopolie af te dwingen. Door de enorme proliferatie van (goedkope) klein kaliber wapens in door oorlog en conflict verscheurde samenlevingen, waarvoor de AK ook symbool staat, is dit een steeds groter probleem. Chivers merkt op dat *'The Kalashnikov marks the guerrilla, the terrorist, the child soldier, the dictator and the thug – all of whom have found it to be a ready equalizer against morally or materially superior foes'*. De AK werd in gigantische aantallen geproduceerd, tevens in licentie en gekopieerd – met name door de Chinezen. Roodhorst bracht orde in de enorme brei van varianten op het origineel. Roodhorst, een Nederlandse bedrijfseconoom en bevlogen sportschutter, deed onderzoek naar het belang van

industriële schaalvoordelen van het Kalashnikov aanvalsgeweer in combinatie met de voortdurende wapeninnovaties. Juist door vergelijkende analyses, bijvoorbeeld aan de hand van fabrieksmarkeringen en de afwerking van diverse onderdelen, wist hij zijn indrukwekkende database toegankelijk te maken voor een groter, geïnteresseerd publiek. Het levert een monumentaal naslagwerk op met een duizelingwekkende hoeveelheid details dat veel meer is dan een encyclopedie, zoals de ondertitel treffend stelt: *A Recognition Guide for Kalashnikov Arms and Derivatives*. Het gaat niet alleen om de 'pure' Kalashnikovs, maar vooral over de afgeleiden en wapens die gebouwd zijn met delen van het origineel, zoals de Belgische FNC, de Finse M58 en M62, de SIG 540, de Beretta AR-70 en de Zuid-Afrikaanse Vektor en Raptor. Of Roodhorst het definitieve werk heeft geschreven over de AK-familie is te betwijfelen. Het volgende aanvalsgeweer van de Russische infanterie zal wel weer voortborduren op het succes van de AK-47 en AK-74 en een volgende variant op het AK-systeem zijn. Een andere interessante ontwikkeling is dat steeds meer landen het Chinese Type 56 (een AKM of AK-74 kopie) produceren, waarbij bewust andere markeringen op deze varianten worden aangebracht om de herkomst ervan niet herleidbaar te maken.

Invloed van de AK-47

Of het nu gaat om de ontwerpkeuzes, de doorontwikkeling en modernisering, de logistieke voorkeur voor een middelgroot patroon, de filosofie van het bewapeningsbeleid van de Sovjet-Unie en het Warschau-pact, het mechanisme van de Sovjet-

propaganda of de rol van klein kaliber wapens in de buitenlandse politiek van de Sovjet-Unie, Chivers weet het in *The Gun* boeiend te verwoorden en verbanden inzichtelijk te maken. Hij gaat in op de evolutie van de mitrailleur en het automatische persoonlijke wapen en de invloed ervan op de krijg, maar doet dit soms wel in grote stappen. Hij besteedt veel aandacht aan de technische ontwikkeling van het Sovjet-aanvalsgeweer en het Amerikaanse antwoord hierop, de M16, hoe deze wapens bereikbaar en bruikbaar werden voor miljoenen mensen en de rol die dit soort klein kaliber wapens hierdoor spelen in de conflicten van vandaag. De analyse van de ervaringen van het Rode Leger in de Tweede Wereldoorlog die ten grondslag lagen aan de ontwikkeling van de AK-47 worden echter niet gemist, omdat juist toen het infanterie-aanvalsgeweer definitief op de kaart gezet werd, zoals bijvoorbeeld blijkt uit *AK-47. The Weapon that Changed the Face of War* van Larry Kahaner. Het voordeel van massaproductie van de PPSH41 pistoolmitrailleur, het wapen dat Kalashnikov inspireerde een beter wapen te ontwikkelen, was dat de Sovjet-infanterist op pelotonsniveau over veel grotere vuurkracht kon beschikken dan de Duitsers. Juist dit soort ervaringen bepaalden, geredeneerd vanuit de krijgswetenschappen, de specificaties en de ontwerpproblemen voor het naoorlogse Sovjet-infanteriewapen en het standaardwapen van het Warschaupact (met uitzondering van Tsjecho-Slowakije). Als het echter gaat om de rol van klein kaliber wapens – met name de AK-achtigen – in de oorlogen en conflicten in het lagere deel van het

geweldsspectrum sinds de jaren '70, dan biedt Chivers goede inzichten. Hij verklaart waarom miljoenen mensen vandaag de dag kunnen beschikken over een aanvalsgeweer – meestal een AK – voor een 'schijntje' (in sommige landen zelfs al voor zo'n vijftig dollar) en hoe ze deze effectief in kunnen zetten zonder daarbij een uitgebreide militaire training te hebben genoten. Dit laatste is de kern van het succes van de AK. Roodhorst verklaart het succes in de *Kalashnikov Encyclopaedia* met inzicht in het detail en de bruikbaarheid. De conclusie

van Chivers dat de dreiging van de *everyman's gun* in de toekomstige oorlogen en conflicten nog groter wordt is terecht: *'The AK-47 is one of the great legacies of the Soviet period. Its descendants will outlast the Soviet Union for decades more, products intended to strengthen nations that have made many nations weaker and put more people at risk'*.

LKolMarns drs. A.J.E. Wagemaker MA
MajMarns R.A.J. de Wit

Poppy

Trails of Afghan Heroin

Door Robert Knoth en Antoinette de Jong (fotografie en tekst)
492 blz. (kleur en zwart-wit), waarvan 108 pagina's tekst (Engels)

Co-publicatie: YdocPublishing en Hatje Cantz Verlag (2012)

ISBN 9783775733373

€ 39,50

Bestelbaar via www.paradox.nl (www.ydocstore.org/poppy)

Video-installatie 31 maart-10 juni 2012

Nederlands Fotomuseum, Rotterdam

www.nederlandsfotomuseum.nl

Het project *In het spoor van de Afghaanse heroïne* van de fotograaf Robert Knoth en de publiciste Antoinette de Jong is indrukwekkend. In beeld, video en geschrift laat het zien hoe heroïne zijn verwoestende spoor trekt door de wereld, als de zwarte achterkant van de globalisering. Het project is opgezet als een driedimensionaal reisverhaal van bijna twintig jaar dat in het spoor van de Afghaanse heroïne duikt op weg naar Amsterdam en Londen. *Poppy* is een fasci-

nerend boek dat een combinatie vormt met een video-installatie in het Nederlands Fotomuseum in Rotterdam tot 10 juni.

Globalisering van problemen

De rode draad is de heroïne – een morfinederivaat uit het ingedroogde melksap van de opiumpapaver. Chaos, ellende, onveiligheid en heroïne blijken nauw met elkaar verbonden. De problematiek heeft een wereldwijd karakter. Als het over Afghanistan gaat, waar meer

dan 85 procent van de papaver verbouwd wordt, dringt zich de vraag op of het aanpakken van de wortels van de problematiek ook de basis is voor het aanpakken van de onveiligheid en de met heroïne samenhangende ellende. Het verhaal dat voortkomt uit de Afghaanse poppy is het verhaal van globalisering van problemen. Waar we de ellende van instabiliteit en opium aan de basis proberen te beheersen blijken heroïne (en andere drugs), oorlogen, gewapende conflicten, corruptie en instabiliteit elkaar stevig in de greep te houden.

Het project over de verwoestende werking van de drugs vertakt zich over meerdere sporen. Thema's zijn de verslaving, zoals bij de Russische soldaten terug uit Afghanistan, de HIV- en aidsepidemie in Oekraïne, het desintegreren van Tadjikistan en Kirgizië door corruptie en gebrek aan weerbaarheid, en het witwassen van enorme hoeveelheden geld in Dubai en Albanië. Het verband met de wapenhandel en – natuurlijk – met de grote en de kleine criminaliteit wordt duidelijk. Het is een somber beeld van onze wereld, het somberst is misschien wel dat iedereen die kranten leest weet dat een oplossing er voorlopig nog niet is. Het project bewijst dat dit geen reden is stil te blijven zitten.

Wie *Poppy*, een fotoboek en een intrigerende verhalenbundel, leest en de video-installatie in Rotterdam bekijkt, beseft dat voor het maken meer nodig is dan journalistieke belangstelling. Het vereist moed en de bereidheid grote risico's te lopen om vast te kunnen leggen wat je wilt laten zien. De makers verdie-

nen grote bewondering voor hun doorzettingsvermogen, vakmanschap en onverschrokkenheid. Wie wil begrijpen hoe onze eigen veiligheid in brede zin samenhangt met de fragiliteit van andere staten, het effect van gebeurtenissen (ver) buiten onze staatsgrenzen en hoe heroïne daarin als katalysator

werkt, mag *Poppy* en de video-installatie in Rotterdam niet missen. De rijke variatie in beeld en tekst legt die realiteit op een toegankelijke manier bloot, zonder de rafelranden van die realiteit te polijsten.

LK|Marns drs. A.J.E. Wagemaker MA

Fighting Patton

George S. Patton Jr. Through the Eyes of his Enemies

Door Harry Yeide
Minneapolis (Zenith Press) 2011

514 blz.
ISBN 9780760341285
€ 22,-

Veel boeken zijn er al geschreven over George S. Patton, één van de beroemdste generaals uit de Tweede Wereldoorlog. Meestal zijn het veelomvattende biografieën of terugblikken van naaste medewerkers. Soms wordt een specifieke invalshoek gekozen zoals de (studie) boeken die hij bestudeerde en bewonderde of de foto's die hij maakte. Andere keren zijn het de gevechtsoperaties, de troepen, de legers en de tankdivisies onder zijn leiding die de basis vormen voor een beschrijving van het persoonlijke en professionele leven van de generaal. Met *Fighting Patton* is Harry Yeide erin geslaagd een nieuwe invalshoek te presenteren, door de generaal te benaderen vanuit de optiek van zijn opponenten in de verschillende militaire conflicten waarin hij actief was. Het ligt dan

ook voor de hand dat in Yeide's boek veel aandacht uitgaat naar de Duitse opponenten tijdens de Tweede Wereldoorlog.

Een goede Panzergeneraal

Van een boek met de titel *Fighting Patton* verwacht je ten minste drie centrale onderwerpen: Patton als de centrale hoofdpersoon van wie hopelijk nieuwe informatie over zijn persoon en militair handelen naar voren komt; een psychografische en krijgskundige schets van zijn opponenten om zo hun relevantie en betekenis in relatie tot de hoofdpersoon Patton te kunnen schatten; en – tot slot maar niet het minst relevant – hoe waardeerden die opponenten Patton, wat vonden ze van hem? Om met het laatste te beginnen: de Patton-adapt zal teleurgesteld worden, want de

Duitse generaals vonden niet zoveel van hem. Dit in tegenstelling tot het beeld in de beroemde film *Patton* uit 1970, waarin Duitse officieren zich, nerveus heen en weer rennend, afvragen 'wo Patton ist'. Na eenderde van het boek wordt Patton voor de eerste keer, als bevelhebber van het Amerikaanse II Corps in Tunesië, herkend en dat pas nadat hij Tunesië inmiddels al verlaten had en de invasie van Sicilië voorbereidde. Daarvoor was Patton niet in beeld bij zijn tegenstanders. Dat zou in de loop van de oorlog wel veranderen, hoewel verwijzingen naar Patton vaak synoniem zijn voor de verwijzingen naar het Derde Leger en niet zozeer betrekking hebben op de persoon van de generaal zelf. En wat zijn oponenten volgens Yeide van Patton als militair vonden bestrijkt in het hele boek slechts twee à drie pagina's. Kort samengevat vonden ze hem te traag, te aarzelend, niet in staat gebruik te maken van zich voordoende kansen en te methodisch en voorspelbaar. Pattons succes zou sterk afhankelijk zijn geweest van zijn goede corps- en divisiecommandanten, van het extreme materiële overwicht in manschappen, tanks, artillerie en luchtsteun en veel minder van hemzelf. Zijn snelle opmarsen zouden mogelijk zijn gemaakt doordat de tegenstand slechts bestond uit reeds terugtrekkende of uitgeputte Duitse troepen. Op voor Patton kritische momenten was het geluk – de zonging schijnen of bij toeval was er de beschikking over marinegeschut – meerdere keren net aan zijn zijde. In zijn eindconclusie schildert Yeide Patton af als een goede *Panzer-general*, zoals er zoveel waren in de Duitse *Wehrmacht*, maar ook niet

meer dan dat. Te verwachten valt dat veel historici en Patton-biografen sterk afstand zullen nemen van dit beeld en van mening zullen zijn dat de Duitse legerleiding Patton wel verkeerd heeft beoordeeld en sterk heeft onderschat.

Omissie

Het zwaartepunt van het boek ligt bij het perspectief van de Duitse generaals die tegenover Patton stonden in Noord-Afrika, Normandië, Lotharingen, de Ardennen en Duitsland. Op basis van persoonlijke en officiële documenten en communicaties schetst Yeide een boeiend beeld van hun persoonlijke en familie-achtergronden, hun professionele opleiding, hun gevechtservaring en vooral van hun visie op de strijd die ze op dat moment voerden. Opmerkelijk in dit verband is dat Yeide een heel hoofdstuk wijdt aan de tankslag bij Koersk in 1943 waaraan Patton part noch deel heeft gehad, maar waar wel al zijn belangrijkste tegenstanders hun meeste en belangrijkste gevechtservaring opdeden. Het respect en de bewondering van Yeide voor het vernuft en de volharding waarmee aan Duitse kant de strijd werd gestreden in steeds erbarmelijker omstandigheden werkt aanstekelijk. Maar hoe heroïsch het beeld ook mag zijn, het is een omissie dat Yeide nagenoeg geen oog heeft voor de medeverantwoordelijkheid en soms directe betrokkenheid van de Wehrmacht- en SS-generaals bij de meest afschuwelijke en massale oorlogsmisdaden tegenover de burgerbevolking, de joden en de krijgsgevangenen aan het Oostfront. Volgens de historicus Guido Knopp waren er na de aanslag op Hitler in juli 1944 aan het weste-

lijke front nagenoeg alleen nog maar generaals over die loyaal waren aan de nazi's.¹ Door daaraan voorbij te gaan houdt Yeide de valse mythe in stand van de eervolle strijd van de Duitse Wehrmacht, die de gruweldaden van het Derde Rijk niet kunnen en moeten worden aangerekend.

Kortom, over Patton zelf leren we niet zoveel nieuws. Dat hij als generaal zijn tegenstanders niet echt imponeerde is misschien onverwacht en een tegenvaller voor de Patton-fan. Deze kan zich troosten met de gedachte dat de Duitse generaals hem toentertijd klaarblijkelijk schromelijk hebben onderschat. Pas na de oorlog blijkt hun waardering voor Patton vaak aanzienlijk positiever. Yeide schetst een pakkend beeld van de defensieve en vertragende strijd aan Duitse zijde. Niemand die nog kan denken dat de uitbraak in Normandië, de strijd in Lotharingen en de Ardennen voor Pattons Derde Leger slechts een *walk over* waren. Patton werd immers geconfronteerd met de meest ervaren en succesvolle generaals waarover het Derde Rijk op dat moment nog beschikte.

Prof. dr. W.M. Oppedijk van Veen

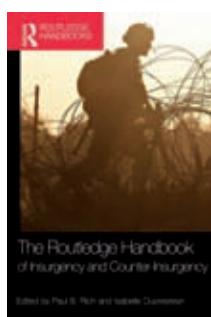
1 Guido Knopp, *Die Wehrmacht. Eine Bilanz* (München, Bertelsmann, 2007).

Fighting Back

What Governments Can Do About Terrorism
Door Paul Shemella (red.)
Palo Alto (Stanford University Press) 2011
416 blz.
ISBN 9780804777087
€ 21,-

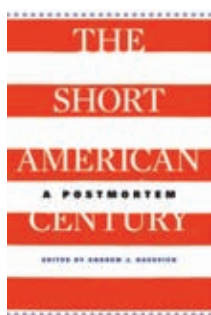
Harde overheidsmaatregelen tegen terrorisme kunnen de oorzaken die er aan ten grondslag liggen juist versterken, terwijl een zwakke respons verdere aanslagen kan uitlokken. Dit dilemma stelt Paul Shemella aan de orde in *Fighting Back*. Shemella, verbonden aan de Amerikaanse Naval Postgraduate School, draagt strategieën voor terreurbestrijding met een combinatie van civiele en militaire middelen aan en beschrijft ook hoe regeringen om moeten gaan met de gevolgen van terreurdaden die niet te voorkomen zijn. De bundel bestaat uit zes casestudies, waaronder cyberterrorisme, de financiering van terreurbewegingen, terroristen en massavernietigingswapens en de banden die bestaan tussen terrorisme, *insurgency* en de georganiseerde misdaad.

The Routledge Handbook of Insurgency and Counterinsurgency

Door Paul B. Rich en Isabelle Duyvesteyn
Abingdon (Routledge) 2012
386 blz.
ISBN 9780415567336
€ 144,-

De samenstellers Paul Rich en Isabelle Duyvesteyn willen met *The Routledge Handbook of Insurgency and Counterinsurgency* de huidige stand van het debat en het academisch onderzoek naar die thema's in kaart brengen. Om dat in een toegankelijk en informatief raamwerk te plaatsen laten zij de bundel uiteenvallen in drie delen: theoretische en analytische issues, *insurgent movements* en counterinsurgency cases. Zeker sinds de Amerikaanse inval in Irak in 2003 zijn insurgency en counterinsurgency dominant geworden op de veiligheidsagenda's, naast kwesties als *peacekeeping* en humanitaire operaties. Onder de auteurs bevinden zich experts als Ian Beckett, Thomas Mockaitis, David Kilcullen en Thijs Brocades Zaalberg.

The Short American Century

A Postmortem
Door Andrew J. Bacevich (red.)
Cambridge (Harvard University Press) 2012
296 blz.
ISBN 9780674064454
€ 23,50

Gezien de steeds groeiende Amerikaanse invloed in de wereld concludeerde de invloedrijke uitgever Henry Luce in 1941 dat de *American Century* was aangebroken. Andrew Bacevich, hoogleraar geschiedenis aan Boston University, meent dat dat tijdperk door economische neergang en strategische en militaire misrekeningen definitief ten einde is gekomen. Met andere Amerikaanse historici buigt Bacevich zich in *The Short American Century* onder meer over de vraag waartoe het concept uiteindelijk geleid heeft. Tot het einde van de jaren zestig genoot Amerika volgens Bacevich '*global preeminence*', maar daarna is die positie afgekald. Opnieuw op zoek naar een plaats in het internationale bestel zal Amerika zich nu juist aan moeten passen.

The Ashgate Research Companion to War

Origins and Prevention
Door Hall Gardner en Oleg Kobtzeff (red.)
Farnham (Ashgate) 2012
ISBN 9780754678267
664 blz.
€ 102,-

Hall Gardner en Oleg Kobtzeff, verbonden aan de American University in Parijs, willen met deze *research companion* binnen de sociale wetenschappen een lans breken voor de multidisciplinaire benadering van het onderzoek naar oorlog als een wereldwijd fenomeen. In deze bundel analyseren auteurs de oorzaken en gevolgen van oorlogen, maar ook hun raakvlakken met het heden. Na hoofdstukken waarin de Napoleontische Oorlogen, beide Wereldoorlogen en de Koude Oorlog de revue passeren, levert Gardner een beschouwing over polemologie en probeert hij het antwoord te vinden op de vraag of deze wetenschap van oorlog en vrede enig nut kan hebben in de huidige tijd van polycentrisme.

SUMMARIES

P. Teeuw – A Cold Crisis? The Battle for the North Pole

Climate changes have a profound impact on the North Pole area. It becomes profitable to drill for oil and gas and to search for other minerals, which in its turn causes border disputes. The melting ice also creates a new north-eastern sea passage influencing oceanic transport. Both elements touch on Dutch economic interests. It is the author's opinion

that the Dutch Armed Forces do wise to look towards the North Pole when future capacities are discussed. The Netherlands is not an Arctic state; this does not, however, exclude involvement in the polar area if and when this might be needed.

S.M. Stolze and S.J.H. Rietjens – Corruption in Afghanistan: The Example of Kunduz

Corruption undermines the constitutional state. This is also the case in Afghanistan. The authors use observations on corruption in Kunduz to illustrate the problem. Even definitions are problematic as perceptions of corruption differ. Corruption brings many negative outcomes; at the same time it seems to be an Afghan fact of life and

– in some way – unavoidable. Working in Afghanistan, military and civilians from foreign nations are confronted with corruption. The authors discuss the resulting dilemmas, the role of mandates and the possible approaches when corruption occurs.

B.W. Schuurman, J.G.M. Bijen and Q.A.M. Eijkman – The Indicators of Terrorist Attacks

When a terrorist attack happens, prevention has failed. However, spontaneous attacks are rare. They are often complex and require planning and a range of practical preparations. The authors discuss the value of indicators in preventing these kind of actions. What does existing literature say about indicators and how reliable are they?

How are they to be found? And how can observations on indicators be used to prevent attacks? There are no easy answers to these questions but this does not imply that the search for indicators can be neglected if it comes to counter terrorism.

Algemene Vergadering KVMO

7 juni 2012

Het thema van het openbare gedeelte van de Algemene Vergadering van de KVMO is:

“Maatschappelijk draagvlak voor Defensie”

Keynote speaker is **André Bosman**, lid van de Tweede Kamerfractie van de VVD, oud F-16 vlieger en lid van de vaste commissie voor Defensie.

Eric Vrijsen, parlementair redacteur bij Elsevier, belicht dit onderwerp vanuit journalistieke invalshoek.

KVMO-hoogleraar **prof. dr. Jan van der Meulen** gaat vanuit de wetenschappelijke invalshoek in op het creëren van meer draagvlak voor Defensie in de maatschappij.

genm der Cavalerie b.d. jhr. **J. H. de Jonge**, in zijn laatste functie werkzaam als plv commandant van het Eerste Duits-Nederlandse Legerkorps, benadert het thema vanuit het perspectief van de militair.

Aanvang

13.30 uur

Locatie

Prinses Julianakazerne, Prins Bernhardzaal
Therese Schwartzestraat 15, 2597 XK Den Haag

Aanmelden

via info@kvmo.nl of 070 383 95 04

